Бухы оронуудай пролетаринар, нэгэдэгты!

БУРЯАД ҮНЭН

СОВЕТСКЭ СОЮЗАЙ КОММУНИС ПАРТИИН БУРЯАДАЙ ОБКОМОЙ, БУРЯАДАЙ АССР-эй ВЕРХОВНО СОВЕДЭЙ, МИНИСТРНҮҮДЭЙ СОВЕДЭЙ ОРГАН

1921 оной ...-һээ гарана | № 222 (16745) | 1984 оной сентябриин 26, среда | Сэн 3 мүнгэн.

«Мүнөө совет соёл культура ороной бухы нацинууд ба арад үндэһэтэнэй зохёон байгуулһан оюун ухаан бодолой үнэтэ баялигууд болоно. Тиимэһээ уран зохёолшо болон уран зурааша, хүгжэмшэн болон архитекторэй арадайнгаа олон зуун жэлэй соёлой ёho заншалнуудта түшэглэхые, республикынгаа ажабайдалые гүнзэгыгөөр, тодо хурсаар харуулхые оролдодог байһаниинь ойлгосотой.»

К. У. ЧЕРНЕНКО.

СОВЕТ ЛИТЕРАТУРЫН ҮНДЭР ҮҮРГЭ

СССР-эй Уран зохёолшодой холбооной правлениин ойн баярай пленум

...Уран зохёолшодой холбооной 50 жэлэй ойдо зо... энэ зохёохы эмхиин ойн баярай пленум сен... Москвада болобо. Олон үндэһэ яһатанһаа бү... литературын, зохёохы бухы холбоонуудай тү... Кремлиин Ехэ ордон соо суглараа. Европын, Аме... ба Африкын 33 ороной уран зохёолшод, улас... ба национальна хэдэн уран зохёолой эмхинүү... ирилэгшэд эндэ суглараһан байгаа.

...Черненко, **Г. А. Алиев, В. И. Воротников, М. С. ... В. Гришин, М. С. Соломенцев, Н. А. Тихонов, ... П. Н. Демичев, В. И. Долгих, Б. Н. Пономарев, ... М. В. Зимянин, И. В. Капитонов, Е. К. Лига...** ...эй ерэжэ һуухадань, ойн баярай пленумдэ хабаа... бодожо, нэрьемэ, удаан үргэлжэлһэн альга ...таба.

...ЦК-гай таһагуудые даагшанар, хэдэн министерст... албан зургаануудай хүтэлбэрилэгшэд, СССР-эй ...шодой холбооной правлениин секретарьнар, со... зохёолшодой бүхэсоюзна нэгэдэхи съездын делега... холбоонуудай ба СССР-эй Наукануудай ака... президиумдэ һууга.

...Уран зохёолшодой холбооной правлениин нэгэ... **Г. Марков** пленумые нээбэ. Эхэ оронойнгоо ...ын шагналаар — Ленинэй орден, «Хадуур ба ... гурбадахи алтан медаляар шагнагдаһаарнь тэрэ ... һайханай интеллигенциин үмэнэһөө нүхэр К. У. ... зүрхэнһөө амаршалһан байна. Энэ шагнал ...-эй, Совет гүрэнэй дотоодын болон гадаадын ле... зохёон бэелүүлгэдэ, ороной экономико ба ...жөөлгэдэ, СССР-эй өөрыгөө хамгаалха хүсэ ша... ...жүүлгэдэ совет хүтэлбэрилэгшын элитэ ехэ габь..., эб найрамдал болон арадуудай аюулгүй бай... ...жүүлгэдэ тэрэнэй ехэ хубитаяа оруулһые парти ...дай гүнзэгыгөөр мэдэрэлгын шэнэ гэршэ болобо ...хэлээ.

ЦК-гай Генеральна секретарь, СССР-эй Верховно Президиумэй Түрүүлэгшэ **К. У. Черненкэдэ** үгэ үг... ...гшад удаан үргэлжэлһэн альга ташалгаар Кон... ...тиновичые амаршалба. Константин Устинович Черненко СССР-эй Верховно Соведэй Президиумэй Указые соносхон уншаад, нэрьемэ, удаан үргэлжэлһэн альга ташалга доро СССР-эй Уран зохёолшодой холбооной тугта Арадуудай Хани барисаанай орден зүүлгэһэн байгаа.

Г. Марков «Парти болон арадтаа алба хэлгын 50 жэл» гэһэн элидхэл хэбэ. 1984 оной сентябриин 25-най үдэр СССР-эй Уран зохёолшодой холбооной, бухы совет литературын түүхэдэ мартагдашагүй һара үдэр боложо орохо юм гэжэ тэрэ хэлээ. СССР-эй Уран зохёолшодой холбоониие Арадуудай Хани барисаанай орденоор шагнаһандань, бидэ бултадаа, уран зохёолшод, зүрхэ сэдьхэлээ гүнзэгы ехээр хүдэлгэжэ байнабди. Энэ түүхэтэ зал соо Константин Устинович Черненкын хэлэһэн гүнзэгы удхатай, тодо хурса үгэ зүрхэ сэдьхэлдэмнай мартагдашагүй дурасхаал үлөөбэ. Совет литература ба искусствын түйлаһан амжалтануудые партиин үндэрөөр сэгнэлгэ хүдэлмэрилэгшэ бүхэниие зоригжуулна, тэрэндэ шэнэ хүсэ нэмээн, бэрхэшээл түбэгүүдые гаталан дабажа, зохёохы ажал ябуулгадаа шэнэ амжалтануудые түйлахыень элсүүлнэ.

Константин Устинович Черненкын хэлэһэн ленинскэ үнэн сэхэ үгэнь зохёохы хүдэлмэрилэгшэдтэ хэмжээлэшэгүй этигэл найдалаар нэбтэрэнхэй байна, тэрэ партиин асари ехэ зорилгонуудые бидэнэй урда тодорхойлно, манай Эхэ орониие саашадаа коммунис ёһоор шэнэдхэн хубилгаха зохёон байгуулхы хэрэгтэ соёлой ажал ябуулагша бүхэнэй эдэбхитэйгээр хабаадаха түйлай ехэ арга боломжотой байһые харуулна. Литературада үзүүлһэн али бүхы туһаламжын түлөө партида, Центральна Комитедтэ, Политбюродо баяр баясхалан хүргэнэбди.

Совет уран зохёолшодой, зохёохы бүхы хүдэлмэрилэгшэдэй ленинскэ партидаа үнэн сэхэ байлга, тэрэнэй үг зорилгонуудай илан мандалгада бүхы хүсэеэ элсүүлхээр бэлэн байлга, партиин үнэн сэхэ туһалагшад, тэрэнэй бүхы эдэбхи үүсхэлнүүдые дүлэтэ халуунаар дэмжэгшэд, тэрэнэй суртал һургаалнуудые, тэрэнэй агууехэ революционно-шэнэдхэн хубилгалгын хэрэгые эсэшэ сусашагүйгөөр нэбтэрүүлэгшэд байха гэһэн хүсэл эрмэлзэлынь хизааргүйл.

Социалис реализмые совет литературын зохёохы гол арга онол болгожо соносхоһон уран зохёолшодой бүхэсоюзна нэгэдэхи съезд манай Эхэ ороной ажабайдалда түүхэтэ үйлэ хэрэг болоһон, уласхоорондын оршом соо үргэнөөр мэдэрэгдэһэн байгаа гэжэ үгэ хэлэгшэ саашадаа тэмдэглэбэ. Ажал ябуулгынгаа арадай, Совет гүрэнэй ажабайдалтай, Коммунис партиин политикатай таһаршагүй холбоотой байһан тухайда Октябриин революциин түйлалта — СССР-эй Уран зохёолшодой холбоон мэдүүлээ һэн.

Мүнөө бодото байдал, социалис байгуулалтын ажал хэрэг, коммунизмын үг зорилгонууд манай уран зохёолой удхань болоно. Хүдэлмэришэн ангиин, хүдөөгэй ажалшадай, эрдэм, соёлой хүдэлмэрилэгшэдэй ажал хэрэгүүдтэ нэбтэрһэн совет патриотизмын ба социалис интернационализмын сэдьхэл бодолой хүсые уран зохёол олон талаһаань тобойсо харуулдаг юм. Ажабайдалдаа айхабтар эдэбхитэй хүн, социалис гүрэнэй эрхэтэн, патриот, интернационалист хадаа мүнөө совет уран зохёолой герой мүн.

Уран зохёолой тематикын олон янзын зорилгонуудта, зохёохы ажалтай залуу мэргэжэлтэдые бэлдэлгэдэ, элдэб үеын уран зохёолшодой ёһо заншалнуудые, үг залгамжалгануудые хүгжөөлгэдэ элидхэлшэ дэлгэрэнгыгээр тогтожо хэлээ.

Ангиин үндэр мэдэрэлтэй, дайсанай харата ябуулгануудта һэримжэтэй хёрхо байха, Совет Эхэ ороноо сахин хамгаалхэ гэһэн нэгэдэхи съездын уряае уран зохёолшодой нангин захяа заабари мэтээр олон арбаад жэлнүүдтэ абажа ябанабди.

Орёо түгшүүрилтэй, шахардуу шанга үе сагта ажаһуунабди гэжэ үгэ хэлэгшэ тэмдэглэбэ. Империализм, нэн түрүүн американ империализм дай жүрөөдэнэ, коммунизмда эсэргүү, манай Эхэ орондо эсэргүү «хэрээһэтэ добтолго» соносхохоһоо гадна, бидэнэртэ, манай союзнигуудта ядерна буу зэбсэгээр добтолхо үргэн ехэ программаяа убайгүйгөөр бэелүүлхые һэдэнэ. Фашизмые һамна бута сохижо, түйлаһан Илалтын 40 жэлэй ойе тэмдэглэхэеэ бэлдэжэ байһан Совет гүрэнэй бата найдамтай уряа бүхы дэлхэй дээгүүр һүр жабхалантайгаар соностоно. Манай ороной уран зохёолшод, уран һайханай бүхы интеллигенци манай ороной гадаадын политическэ хараа шэглэлые бүрин хүсэдөөр һайшаан дэмжэнэ.

Парти, тэрэнэй Центральна Комитет ойрын арбан жэлэй хугасаа соо ороной хүгжэлтын гол шухала зорилгонуудые тодорхойлжо байнхай. КПСС-эй XXVII съездэ бэлэдхэл эхилээ. Партиин Программые шэнээр редакцилга тэрээн дээрэ зүбшэн хэлсэгдэхэ юм. Совет уран зохёолшод холбоонойнгоо байгуулагдаһаар 50 жэлэй ойе тэмдэглэхэдээ, арад болон партиин урда уялгаяа нэрэтэй солотойгоор дүүргэхэ юм гэжэ батаар найдажа байһанаа тэрэ мэдүүлбэ.

Олон үндэһэ яһатанһаа бүридэдэг совет соёлые хүгжөөхэ тухай партиин эсэгэ ёһоной анхарал оролдолго хандуулжа байдагыень ойн баярай пленумдэ хабаадагшад онсолон тэмдэглээ.

Гадаадын айлшад — Л. Левчев (Болгари), Д. Олдридж (Великобритани), Л. Мурильо (Никарагуа), Ази болон Африкын оронуудай уран зохёолшодой нэгэдэлэй генеральна секретарь А. Ла Гума совет уран зохёолшодые амаршалһан байгаа.

КПСС-эй Центральна Комитедтэ, СССР-эй Верховно Соведэй Президиумдэ, СССР-эй Министрнүүдэй Соведтэ, нүхэр К. У. Черненкэдэ эльгээгдэхэ амаршалгын бэшэгые пленумдэ хабаадагшад ехэ дэбжэлтэтэйгээр абаба.

(ТАСС).

ЖАБАЙДАЛАЙ ҮНЭН ЗҮБЫЕ, СОЦИАЛИЗМЫН ДЭЭДЫН НАНГИН ЗОРИЛГОНУУДЫЕ БАТАЛАН ХАРУУЛХА

Нүхэр К. У. ЧЕРНЕНКЫН СССР-эй Уран зохёолшодой холбооной правлениин ойн баярай пленум дээрэ 1984 оной сентябриин 25-да хэлэһэн үгэ

...нүхэдүүд!

...пленум совет соёл ... түүхэдэ тон ехэ ...эй—совет Уран зо... бүхэсоюзна нэгэ... ...дын 50 жэлэй ойдо ... Тиимэһээ бидэ ... Агуу Октябряар ... совет литературын. ...жэлэй революционно ...хубилалгые эли то... ...харуулһан ... гаталһан замые ...орхолтойгоор хара...

... арадтаяа, парти... ...нтоёо нэгэн адли ...тай литература мүн ... Тэрэнэй хуудаһанууд ...нийэй болон тэрэнэй ...дай, граждан дай... ...эн түрүүшын табан ... баатарнуудай, Эсэгэ ... хамгаалгын Агууехэ ...тэдээ мүнхэ сэрэг... ...айхамшагта дүрэнүүд ...үрэн харуулагдана. ...-ажалша хүн болон ... байһан хүниие, ухаан ...түрүү юумэ бэдэрэг... ... ябуулагша, эдэбхи ...тээр социализм бай... ...хүниие гол түлэб ха... ...литература мүн боло... ...ай—тэрэнэй дотоодын ... болон абари зан... ...рэлгын орёо оршом ...эй баяр баясхалан... ...эн һанаагаа зобожо... ...хадань, тэрэнэй үнэн ...алан сэхэ хэрэгтэ эр... ... байхадань, өөрын... ...сагай хүниие ойлго... ...аха, харуулжа шада... ...атура мүн болоно.

... болон Маяковскиин, ... болон Шолоховой гай... ... һайханаар эхилһэн ...ые мүнөө манай оло... ...ьна литературада ...гээр, аша үрэтэйгөөр ... байгаа уран зохёол... ...дүүд үргэлжэлүүлжэ ... Би эндэ нэрэнүүд бо... ...орхой уран зохёол... ...эрлэхэгүй байнаб. Энэ ... бэээ. Һүүлэй жэл... литературада бии бо... ...шэнэ, талаан бэлигтэй, ...ы зохёолнууд совет ... һанал бодол хүл... бодомжолжо үзэхэ ба ... дурадхалнуудаа ан... ... баадхана гэжэ нэ... ...аглалта хэхэ байнаб. ... мүнөөнэй үе сагые ... гараха, тэрээн тухай ...идтэ үнэн зүбөөр ... үгэхэ зохёолнуудай ...рэшэлэн дэлхэйн клас... ...нанадай нюдэн дээрэ ... байһанай эгээл үнэн ... болохо үгэнэ.

...өө литература болон ... амжалтын эгээл ...өлтэ гэхэдэ, арадай ... сурталай-гурим занша... ...ижэ шанарые бүридүү... ...жүүлгэдэ тэрэнэй нү... бодото хэм хэмжээн ... гэжэ хэлэхэдээ, би ал... ...гүйб гэжэ һананаб. Энэ ... совет литература бо... ...ээрэ хэнтэйшье жэшээ..., Тэрэ шэнэ, социалис ... болбосоролой оюун бо... ...баялигуудые өөртөө шэнгээнхэй гээшэ. Тиимэһээл парти болон арад уран зохёолшодой, искусствын бухы уран бэлигтэнэй һайн һайхан ажалда иимэл хүндэтэйгөөр хандадаг байна бшуу.

Нүхэдүүд, Уран зохёолшодой түрүүшын съездын ой гансашье литература доторой хэрэгүүдэй байдал тухай бэшэ, харин бүхыдөө уран һайханай бүтээл зохёолнуудай гол шухала асуудалнууд тухай, манай ажабайдалда искусствын эзэлдэг һуури тухай нюусагүйгөөр, гүн гүнзэгыгөөр хөөрэлдөө хэхэ таарамжатай арга олгоно. Таанадта, совет искусствын ажал ябуулагшадта, иимэ хөөрэлдөө хэхэ шалтагаан бии гэжэ би тоолоноб. Хэдэн арбаад миллион таанадай уншагшадта, харагшадта, шагнагшадта—нэгэ үгөөр хэлэбэл, манай бүхы обществодо энээнэй аша туһатай байхань лабтай. Энэ хөөрэлдөөндэ байһал хабаадаха һанаатай байһанаа би нюунагүйб. Тиимэһээ уран һайханай бүтээлнүүдэй гол шухала асуудалнууд тухай хэлэхэдээ, тэдэниие яажа шиидхэхэб гэһэн бэлэн заабаринуудые таанадта үгэхэеэ һананагүйб. Би, нэн түрүүн, эдэ гол шухала асуудалнуудай политическэ шэнжэ шанар тухай хэлэхэ, өөрынгөө һанал бодолоор андалдаха, мүнөөдэрэй партийна политикын үндэһэн гол зорилгонууд тухай, бидэ тэдэниие яажа ойлгонобибди, яажа хүдэлнэбибди гэжэ хөөрэхэ хүсэлтэй байнаб.

Уран һайханай бүтээлнүүдэй гол шухала асуудалнууд политикын газаа тээ байдаггүй юм. Энэмнай бидэндэ үнинэй эли, үнэн зүб зүйл мүн. Тиигэбэшье, тэрэ, таанадай мэдэһээр, харгы зам өөртөө бэлэн бэшээр гаргаа юм. Тэрэниие шууд сэхээр баталхын тула Уран зохёолшодой түрүүшын съездын оруулһан хубитын сэгнэшэгүй байһаниинь эли бшуу.

Тэрээн дээрэ социалис общество доторхи литературын үүргэ тухай, шэнэ хүниие хүмүүжүүлгэдэ тэрэнэй нүлөө тухай, уран зохёолшын эрхэтэнэй уялга тухай хөөрэлдөөн болоһон байна. Эдэ асуудалнуудта Алексей Максимович Горький тон үргэнөөр, ленинскэ ёһоор хандаһан байдаг. Социализмын тэрээндэ үгэһэн агууехэ эрхые уран зохёолшо эдэбхитэйгээр хэрэглэжэ һураха ёһотой гэһэн тэрэнэй гол шухала бодомжые таанад заатагүй һанана ёһотойт. Энэмнай шэнэ ажабайдал байгуулгада сэхэ хабаадаха, бүхы харша, хэрэгээ дүүрэһэн бүхы юумые залан сэхэ сэгнэгшэ байха, өөрынгөө искусстваар социализмын ёһотойл **гуманизм, үндэр дээдын нангин зорилгонуудые** баталха эрхэ болоно бшуу. Манай литература болон искусствын уран һайханай гол онол арга болохо социалис реализмын политическэ үг удхань энэл ха юм.

Түрүүшын съезд шэнэ, социалис шэглэлэй литературын хүгжэн бии бололгодо шухала шата болоһон байна. Тиихэдээ тэрэмнай огто сэбэр саарһанһаа эхилээгүй, харин түрүү ород литературын, Россин бүхы арадуудай демократическа соёл культурын, дэлхэйн классическа баялигуудай үндэһэ һуури дээрэ урган гараһан байха юм.

Съездын дүнгүүдые согсолходоо, Горький тэрэниие большевизмын илалта гэжэ сэгнэһэн юм. Тэрэ тон зүб хэлэһэн байгаа. Юуб гэхэдэ, литературын һалбарида коммунис партийна шэнжэ шанар болон эмхидхэл оруулха гээшэ тэрэнэй бодото дээрээ сүлөөтэ, ажалша хүнтэй сэхэ холбоотой болоходонь, Ленинэй уридшалан хэлэһэнэй ёһоор, туһа хүргэһэн байна бшуу. Удаан бэдэрэлгын һүүлээр олдоһон, һүүлдэнь съезд дээрэ баталагдаһан уран зохёолшодой нэгэдэлэй эмхидхэлэй түхэл маягые бусад искусствануудай уран бэлигтэн халан абаһан байна. Тиимэһээ тэрэ үе сагай һалгалтые дабажа гараа.

Тиигэбэшье түрүүшын съездын удха шанар хадаа уран һайханай ажабайдалай хэмжээнһээ улам гадуур гараһан гээшэ. Тэрэ совет интеллигенциин бии бололгын түүхэдэхи шата болоо юм. Съездын делегадуудай гурбанай хоёр хубинь хүдэлмэришэд болон таряашадһаа үг залгамжалан гараһан зон байгаа гэжэ һанаад үзыт. Ондоогоор хэлэбэл, түрүүшын үеын интеллигентнүүд тэдэ байгаа. Энэ ушар баримта хадаа манай обществодо шэнэ интеллигенци мүндэлжэ, өөрынгөө һуури нэрэтэй түрэтэйгөөр эзэлээ гэжэ ямаршье үгэнүүдһээ эли тодоор хэлэжэ үгэнэ ха юм.

Уран зохёолшодой съезд Октябриин һүүлээр бии болоһон ажал болон соёлой холбооe батадхаа. Иимэ холбоогүйгөөр, хүдэлмэришэд, таряашад, интеллигенциин холбоогүйгөөр— тэрэнэй нэгэдүүлхы хүсэниинь хүдэлмэришэн анги байгаа, байнашье— социализм амжалтатайгаар байгуулга огтолон аргагүй байгаа ха юм. Энэмнай 50 жэлэй саада тээ зүб байһан гээшэ. Тиимэһээ мүнөөдэршье энэмнай үнэн зүб байһан зандаа. Мүнөө интеллигенци хадаа эрдэм һургуулитай хүнүүдэй багахан бүлэг бэшэ, харин ажалша арадай хүсэн түгэс хубинь болонхой. Мүнөө манай **ниитын хэрэгтэ** — СССР-тэ байгуулагдаһан социализмые нарижуулан һайжаруулгада тэрэнэй оруулдаг хубита хэлэбэришэгүйгөөр ургажа байнхай.

Энэ хэрэгэй орёо байһаниинь ойлгосотой. Тэрээндэ хүнгэхэнөөр, зарим тэдыгээр хандажа болохогүй. Эндэ иигэжэ сэхэ хэлэжэ болоно. Хайшаашье хара — ухаан бодолоо гүйлгэхэ хэрэгтэй. Иимэл байха ушартай. Үнгэрхэдөө, бидэ мүнөө тэдэнэй ухаатай байхыень машинануудта эрилтэ табина ха юмбибди. Харин энэмнай ара удхатайгаар хэлэгдэбэшье, тэрэ мүнөөнэй үйлэдбэриин процессэй онсо илгаае — тэрэнэй улам ургажа байгаа ухаан бодолоор эрхилэлгые онсолон, зүб тэмдэглэнэ бшуу. Тиимэһээ арадай ажахын ашаг үрые дээшэлүүлхэ, үйлэдбэриие эршэ түгэсөөр хүгжөөхэ ябадалые эрдэм наукын нээлтэнүүдые үргэнөөр нэбтэрүүлгэтэй, инженернэ ухаан бодолой хүгжэлтэтэй бидэнэй эгээл нягтаар холбодогнай миинтэ бэшэ ха юм. Тиихэдээ экономическа бодомжололгые хубилалгатай мүн холбодог гээшэбди.

Нүхэдүүд, бүхыдэнь партийна, гүрэнэй, ажахын хүдэлмэриин ямаршье һалбариие абажа харабал, хаанашье бүхы ажалшадай гүн гүнзэгы эрдэм мэдэсэдэ, ушар ёһо һайнаар мэдэлгэ болон соёл болбосоролдо түшэглэнгүй, урагшаа бидэ амжалтатайгаар дабшажа шадахагүй байнабди. Тиихэдээ совет хүнүүдэй хэдэн үеын суглууһан айхабтар ехэ оюун бодолой, зохёохы хүсэ шадалда түшэглэхэ ушартай. Үнэн дээрээ, партиин XXVI съездын, ЦК-гай һүүлэй үеын Пленумүүдэй шиидхэбэринүүд хадаа энэ хүсэ шадалые гүйсэд дүүрэнээр элсүүлгэдэ шэглүүлэгдэнхэй гээшэ. Энэмнай манай бүхы хүгжэлтэдэ хүсэн түгэс хурдадхалга үгэжэ шадаха гэжэ бидэ этигэнэбди.

Заншалай ёһоор зохёохы ажалтай интеллигенци гэжэ нэрлэгдэдэг болоһон мэргэжэлтэдэй түлөөлэгшэд эндэ зал соо сугларанхай. Ажалай зохёохы шэнжэ шанар, өөрынгөө хэрэгтэ зохёохы ёһоор хандалга хадаа мүнөө интеллигент бүхэнэй — эрдэмтэ гү, али инженерэй, багша гү, али врачай онсо илгаань болохо ёһотой гэжэ минии хэлэбэл, таанад намайе дэмжэхэ байхат гэжэ би һананаб. Энэмнай хүдэлмэришэн бүхэндэ, колхозник бүхэндэ, манай агууехэ Эхэ ороной һалбаран хүгжэхын тула үнэн сэхээр, үрэ түгэсөөр хүдэлжэ байһан бүхы хүнүүдтэ хабаатай гээшэ. Харин тиимэ хүнүүд манайда хэдэн олон миллион байха.

Манай обществын урда табигдаһан зорилгонуудай шэнжэнь совет интеллигенциин бүхы отрядуудай зохёохы эршэ хүсэеэ хэрэглэхэ үнэхөөрөө хизааргүй ехэ арга боломжонуудые нээнэ гэһэн бодолдо ерэхэ хүсэлтэйб гэжэ таанад, нүхэдүүд, ажаглаа ёһотойт. Тэдэнэй ажал ябуулгын арга янзанууд ба шэглэлнүүд тон ондо ондоо юм. Гэбэшье тэдэниие нэгэн болгожо хамтадхадаг зүйл бии. Ниитын мэдэрэлдэ, обществын ухаан бодолой ажабайдалда интеллигенциин үзүүлдэг айхабтар ехэ нүлөөе анхаралдаа абанаб. Ленинэй зааһанай ёһоор, партиин политикада, тэрэнэй үзэл сурталай болон эмхидхэлэй хүдэлмэридэ энээниие ходоодоо хараада абаха хэрэгтэй. Обществын үмэнэ шэнэ зорилгонуудай табигдахада, энэ илангаяа шухала. Эдэ зорилгонуудые шиидхэхын тулада ниитын бодолой шэнэ хэмжээн хэрэгтэй болоо ааб даа.

Манай үдэрнүүдтэхи хэрэг байдал имагтал иимээр табигдана гээшэ. Партиин теоретическэ ухаан бодол хүгжэлтэ түгэс социализмын бодомжоор бидэниие зэбсэгжүүлээ. Шэнэ общество байгуулха талаар бидэнэй түйлаһан социально-экономическа байдалай хэмжээе тодорхойлхо, манай ойрын ба аласай зорилгонуудые тодорхой тобшоор ойлгохо арга олгодог дээрэһээ энэ бодомжо хүсэтэй юм. Юрэнхы удхатайгаар хэлэгдээ гэжэ һанагдахадаа болохо байха. Харин бодомжолоо, партийна документнүүдые анхаралтайгаар уншаа һаа, тон тодорхой, шухала удха шанартай зүйлнүүд тухай эндэ хэлэгдэнэ гэжэ ажаглангүй байжа болохогүй. Манай үе сагай онсо шэнжэнүүдые бодомжотойгоор байһан соонь сэгнэхэ шухала, манай ехэ, арсашагүй түйлалтануудые багадхахагүй, бодото байдалые гоёохогүй, дутуу дундануудые хэтэрмэ ехээр үнгэрүүлхэгүй гэжэ эндэ хэлэгдэнэ. Табигдаһан асуудалнуудые шиидхэхэ шэнэ, эдэ онсо шэнжэнүүдтэ тааруу замуудые зохёохы ёһоор бэдэрэлгын удха шанар тухай эндэ хэлэгдэнэ.

КПСС-эй политикые олониитэ зоной дэмжэхэ гээшэ тэрэниие ашаг үрэтэйгөөр бэелүүлгын шухала эрхэ нүхэсэл мүн. Харин хүнүүдтэй нюуса далдагүйгөөр хөөрэлдэхэдэ, иимэ дэмжэлгэ хангагдадаг. Политикадаа үнэн сэхэ байха гээшэ партиин хубилашагүй хуули мүн. В. И. Ленинэй бэшэһэнэй ёһоор, «политикада гэхэ гү, али ганса нэгэн хүнүүдэй бэшэ, харин олон түмэн зоной харилсаануудта үнэн сэхэ байлга хадаа үгэ хүүр болон ажал хэрэг хоёрой хоорондохи тааралдал мүн болодог». Тиихэдээ, нүхэдүүд, хүгжэлтэ түгэс социализмын бодомжодо научна удхын хажуугаар морально-политическэ айхабтар ехэ удха шанар оруулагданхай гээшэ.

Бодото байдалые байһан соонь хадуужа абаха эрилтэ хадаа бидэ үдэр бүриин ажал хэрэгээр дашуурнабди гэһэн удхатай бэшэ. Парти алас холо руу харадаг. Ороной, арад зоной ерээдүйн, мүн дэлхэй дээрэхи хэрэг байдалай дулдыдадаг асуудалнуудта парти тон ехэ анхарал хандуулдаг.

КПСС-эй XXVII съезд дүтэлжэ байнхай. Съезд бүхэн партиин ба арад зоной ажабайдалда айхабтар ехэ үүргэ дүүргэдэг. Съезд дээрэ КПСС-эй шэнээр редакцилагдаһан программын баталан абтаха байһаниинь ээлжээтэ съездын удха шанарые тодорхойлхо байһаниинь сохом. Тус программын үндэһөөр бидэ хэдэн арбаад жэл хүдэлхэ бшуубди.

Һүүлэй 25 шахуу жэлдэ ниитын бодото ябуулгада ба теоридо бии болоһон бүхы шэнэ юумые, олониитэ зоной дүй дүршэлые хараада абан, бодото байдалые үндэһэн һуури болгохо зэргэтэйбди гэжэ би ЦК-гай программна комисси дээрэ хэлээ гээшэ һэм. Коммунизм байгуулгатай холбоотой асуудалнуудые шиидхэхэһээ урид хүгжэлтэ түгэс социализмын удаан үргэлжэлһэн түүхэтэ шата үнгэрхэ хэрэгтэй гэжэ энэ дүй дүршэлынь харуулна. Манай орон энээнэй эхин шатадань байна.

Ажалшадай бэшэгүүдые, олониитын һанамжые шэнжэлжэ үзэхэдэ, асуудалые иимэээр табилга эрхэ бэшэ дэмжэгдэдэг байха юм. Гэхэтэй хамта, хүнүүдтэй хөөрэлдэхэдэ, бэшэгүүдтэй танилсахада, бидэ коммунис ерээдүйе улам холодуулна бэшэ гүбди гэһэн асуудал заримдаа гарадаг. Үгы ааб даа гэһэн нэгэл удхатай харюу энэ асуудалда үгтэхэ байна. Энэ ерээдүйе дүтэлүүлхын тула бидэ бүхы юумэ хэнэбди. Коммунис формациин түрүүшын шатада хабаатай ехэ ба орёо хүшэр асуудалнуудые шиидхэжэл, тэрэниие дүтэлүүлжэ болохо. «Коммунизм хадаа социализмын хүгжэлтын дээдэ шата мүн» гэһэн ленинскэ ойлгомжодо энэ хүсэд таарана. Хүгжэлтэ түгэс социализмын шатын унжагайралга хадаа эршээ саг үргэлжэ ехэдхэхэ тухай һанвагаа табингүй, ямар нэгэн шухала хэрэгүүдые хойшолуулан бэелүүлхэбди гэһэн удхатай бэшэ. Манай хүгжэлтые хурдадхалгада арад зоной зохёохы бүхы хүсые, тэрэнэй ажалша эдэбхи үүсхэлые шэглүүлнэбди.

«Хүгжэлтэ түгэс социализм» гэһэн тодорхойлолго хадаа үнгэрһэн жэлнүүдтэ манай түйлаһан амжалтанууд ерээдүймнай амжалтануудые лаб хангана гэжэ үнэмшэлһэн удхатай бэшэ. Социализм тухай эгээл үндэр, эрилтэ ехэтэй ба эрдэм ухаанда үндэһэлһэн бодомжодо совет обществын ажабайдалай бүхы талануудые хүргэхэ зорилго тэрэ табина.

Энээниие түйлахын тулада ажахын ба эмхидхэлэй хүсэлэл оролдолгонуудые гаргаха хэрэгтэй гэжэ ойлгосотой. Гэхэтэй хамта олониитэ зоной ушар ёһо мэдэхэ ябадалые дээшэлүүлхэ, партиин дэбжүүлһэн шэнэ үг зорилгонуудые түргөөр ойлгохын, хуушанай балар бодолһоо эрид шууд арсахын тула ниитын мэдэрэлые хубилгаха талаар нэтэрүү хүдэлмэри ябуулха шухала. Тиин үзэл сурталай-политическэ шухала энэ хүдэлмэридэ манай интеллигенци эдэбхитэйгээр туһалха бэзэ гэжэ бидэ бодонобди.

Манай литература болон искусствын ажал ябуулагшадта энэ зорилго зоригжуулхы айхабтар ехэ удха шанартай байха гэжэ би этигэнэб. Тэдэнэр өөһэдынгөө арга хэрэгсэлнүүдээр партиин бэелүүлэн тэмсэдэг асуудалнуудые батадхаха уялгатай. Энээнэй удха шанарые богонёор тодорхойлхо гээ һаа, таанадта һайн мэдээжэ социалис реализм гэһэн үгэнүүдые хэрэглэжэ болохо байна.

Литература, кино, театр орёо хүшэр, зүришэлдөөтэ үзэгдэлнүүдтэ хандадаг болонхой. Тиин эндэ гайхамаар юумэн үгы. Социалис обществын хүгжэлтын үедэ зүришэлдөөнүүд эрхэ бэшэ бии болодог. Тиин тэдэнэр хүнүүдэй хуби заяанда ямар нэгэн нүлөө үзүүлдэг гээшэ ааб даа. Эдэ зүришэлдөөнүүдэй хёмороото шэнжэтэй бэшэшье һаань, тэдэниие дабахын тула ехэхэн хүсэлэл оролдолго гаргаха, эрхэтэн ёһоной зоримгой, залан сэхэ байха хэрэгтэй болодог.

Обществые, хүн бүхэниие өөрыгөө хажуу талаһаа хаража, наринаар шэнжэлхэ мэдэрэлтэй болгохо талаар литературын хэтэ мүнхын үүргые дүүргүүлхэ гээшэ уран зохёолшын бодомжолходо, сэдьхэлэй баян тэжээл боложо үгэхэ байна. Манай ниитэ хэрэгэй түлөө нугаршагүй тэмсэлшын эдэбхитэй һууриие бүхы юумэндэ ходоодоо эзэлдэг байхадань, литература хүндэ туһалха зэргэтэй.

Хүнүүдые коммунис ёһоор хүмүүжүүлхэ, ёһотойл совет абари зан бүридүүлэн бии болгохо талаар партида туһалхадаа, иимэ абари зангай бүридэһэн ушарые харуулхын тула, арад зондоо, социализмда үнэн сэхэ, шэнэ байдалые байгуулгаар баатаршалгын гэршэ болоһон **хүнүүдэй үнэн зүб, амиды образуудые** зураглан бии болгохын тула манай литература, искусство ехэ юумэ хээ. Иимэ хүнүүдые ажабайдалһаа шүүрэн абаад, уран зохёолой герой болгохо гээшэ бэлэн хэрэг бэшэ гэжэ бидэ булта ойлгонобди. Тиимэһээ һайн герой гээшэ ямар байха ёһотойб гэһэн арсалдаан зохёохы ажалтанай дунда байха зэргэтэй, хэрэгтэйшье гээшэ аабза. Би энээндэ оролсохоёо байнагүйб. Зүгөөр нэгэл һанамжа хэлэхэ гэһэн байгааб. Минии һанахада, жэшээнь, геройн һайн, муу шанар хэды шэнээн байхаб гэһэн хөөрэлдөөн-арсалдаан ехэ аша үрэтэй байхагүй шэнги. Нүхэд, уран бэлигтэнэй зохёохы бэдэрэлгэнүүд хадаа, хэрбээ иигэжэ хэлэжэ болохоор юм һаань, нэгэл түшэг тулгууритай байха зэргэтэй. Тэрэнь хадаа ажабайдалда, социалис үг удхада үнэн сэхэ байлга. Энэ хадаа искусствын партийна шэнжэ шанар, арад зоной мэдэрэлые харуулдаг шэнжэ шанар.

Өөрынгөө үеын хүнүүдтэй—этигэл түрүүлмэ, дура татама, хэниешье һажаалгама хүнүүдтэй номууд соо гү, али экран дээрэ ходо уулзажа байхые уншагшад, харагшад, илангаяа залуушуул хүсэдэг гэжэ ойлгосотой. Хүнүүдэй ниитын мэдэрэлые, сэдьхэл бодолойнь шэнжэ шанарые хүмүүжүүлхэ талаар литературые, искусствые, тэдэнэй ухаан, бодолдо, зүрхэ сэдьхэлдэ нүлөө үзүүлхэ шадабариень юугээршье һэлгэжэ болошогүй гэжэ этигэһэндээ, ЦК-гай июниин Пленум дээрэ хэлэһэнээ дабтаба гээшэб.

Энээнтэй дашарамдуулан, үшөө нэгэ иимэ юумэн тухай хэлэхэ дуран хүрэнэ. Бага наһанһаал эхилхэдээ, уран һайханай соёл болбосоролдо хүнэй хамжалга, эстетическэ хүмүүжүүлгэ гээшэ һайн үрэ дүнтэй байдаг. Классика дотор шоо үзэгдэн наадалуулһан «митрофанушкануудай» манда үгы байһаниинь манай һургуулиин арсалтагүй аша габьяа гээшэ. Гэбэшье сэдьхэл мэдэрэлэй-психологическа талаараа болбосороодүй хүнүүдтэй үшөө уулзадаг байһамнай халагламаар. Хүнэй хүн боложо бүридэхэ хэрэгтэ литературын ба искусствын нүлөөе хүсэтэй болгохын тула һургуулиин реформые хэрэглэхэ ёһотой гээшэ аабза. Мүнөө үедэ ургажа ябаа үетэнэй үзэл сурталай-сэдьхэл бодолой талаар хүгжэлтэдэ, мэдэрэлнүүдыень хүмүүжүүлэн болбосоруулха хэрэгтэ, эрдэмэй үндэһэ шудалуулгада анхарал хандуулһанһаа өөрэгүйгөөр анхарал хандуулха хэрэгтэй гэжэ би һайн мэдэнэб. Энэ талаар зохёохы холбоонуудһаа, уран һайханай хүдэлмэриин ажал ябуулагшадһаа парти бодото туһаламжа хүлеэнэ.

(Түгэсхэлынь 2-дохи нюурта).

НҮХЭР К. У. ЧЕРНЕНКЫН ХЭЛЭҺЭН ҮГЭ

Эрхэтэн ёhоноо ойлгодог байхаар, совет Эхэ орондоо дуратайгаар, интернационализмын мэдэрэлтэйгээр хүмүүжүүлгын шухала онол аргануудай нэгэн хадаа түүхэ болоно. Тиимэhээ литературада, искусствада нэгэ талаараа түүхэтэ темын hэргэн хүгжэжэ байhан ушар hайн гээшэ ааб даа. Бодото байдалай харуулhанай ёhоор, үнгэрhэн юумэн тушаа зүбөөр, алишье талыень сэгнэжэ үзэн, марксистско-ленинскэ үзэл бодолые баримталан хэлэжэ шадаха гээшэ энэ хэрэгтэ амжалта асарха зэргэтэй. Түүхые тэрэ зандань буулгажашье, тэрэниие сэбэрлэжэшье болохогүй. Илангаяа совет арадай социализмын түлөө тэмсэлэй түүхые уран аргаар зураглахын тула тон бодомжотой, ёhотой ангиин талаар өөрын хандалгатай байха шухала. Үнэн юумэнтэй алгасалдахагүйн тула, баримтануудай үндэhэн дээрэ уран зохёолшо тулгалаха уялгатай, ниитын хүгжэлтын хуули ёhые, бодото ябасые өөрынгөө мэдэрhэн мэдэрэлээр, hанаанhаа абаhан юумэнүүдээр hэлгэжэ болохогүй.

Үшөө нэгэ юумэн тушаа. Совет уран бэлигтэнэй публицистикэдэ хандадаг болоhониинь баясамаар. Энэ хадаа үдэр бүриин гол шухала асуудалнуудта, хүн зоной hанал бодолые ээлжэ байдаг бодото экономическа ба социальна асуудалнуудта зоригтойгоор, саг соонь хамаархан оролсохо арга тэдэндэ олгоно бшуу. Энэ хадаа искусствын онол аргаар сагые ахиха зохёолнуудые бүтээхэдэнь туhалжа, ажабайдалай шиидхэгдэхээр болоhон гол шухала асуудалнуудые хурсаар табин, тэдэниие яажа шиидхэхэб гэhэн бодото замуудые дурадхаха арга олгоно.

Нэгэ үгөөр хэлэхэдэ, нүхэд, мүнөө үеын гү, али түүхэтэ, дотоодын гү, али уласхоорондын байдалаар—уран зохёолшын ямаршье темые шэлэн абаа hаа, ямаршье жанраар хүдэлөө hаа, үзэл сурталай-политическэ, үзэл бодолой ямар байдалые ээлдэг, батадхадаг бэ, тэрээгээрнь лэ, ажалайнь ниитын үнэ сэн нэн түрүүн тодорхойлогдодог гээшэ.

Нүхэд! Манай урагшаа дабшалгын хурдан гү, али аалин хүгжэлтэдэ гадаадын политическэ байдал бага бэшээр нүлөөлдэг байна. Харин мүнөө энэ байдал тон hанаа зобоомоор бүридэнэ. Һүүлэй үедэ би энээн тушаа нэгэнтэ бэшэ хэлэhэн байхаб. Тиимэhээ зарим тэды hанамжануудаа хубаалдахые зүбшөөгыт.

Ядерна аюул халагламаар ехэ гэжэ мүнөөнэй уласхоорондын үнэн бодото байдал хатуугаар гэршэлнэ. Тэрээнhээ хоргодохогүйш, энеэдэ наадаар бэеэ халхалхагүйш. Эдэбхитэйгээр, нэгэл зорилготойгоор ядерна аюултай тэмсэхэ хэрэгтэй. Бидэ тиигэжэл тэмсэнэ ха юмбибди даа.

Нэн түрүүн энээгээр лэ Холбоото Штадуудай манай харилсаанай бүридэлгэ тодорхойлогдоно. Уласхоорондын байдалай хэмаг бүхы хэрэг ехэнхидээл эдэ харилсаануудhаамнай дулдыдана ха юм. Зүгөөр шүүгээд, бодоод үзэхэдэ, адли тэгшэ эрхын гол ёhондо, бэе бэеэ хүндэлэлгын ба бэе бэеынгээ дотоодын хэрэгүүдтэ оролсодоггүй ёhо гуримда үндэhэлэн, совет-американ харилсаануудые гуримшуулхаhаа ондоо ухаатай зам байхагүй гэжэ США-да ойлгохо дурагүй гү, али даб дээрээ ойлгохоор бэлэн болоодүй гээшэ аабза.

Хизааргүй ехэ ядерна буу зэбсэгтэй байха гээшэ манай үдэрнүүдтэ тон ехэ ашаан болоно бшуу. Эдэ бүгэдын хэр ехэ үнэтэй болодог тушаа би хэлэнэшьегүйб. Дайнай ба эб найрамдалай асуудалнуудта, зүрилдөөтэ байдалай тушаалда хада,, тон ханамжатайгаар хандахые бааладаг туладань политическэ ажал ябуулагшадай үмэнэ табигдадаг асари ехэ харюусалгын ашаан тухай би хэлэнэб. Бидэ энээнhээл уламжалан ажалаа ябуулнабди. Манай зорилгонууд ойлгосотой ба хубилашагүй: дайн сэрэгэй талаар хёморолдоо үүсхэхэ гээшые бидэ огто буруушаадагбди.

Бидэ зэр зэбсэгүүдые үрдилдэн түхеэрэлгые эгээл ехээр хизаарлахын ба бага болгохын түлөө, ядерна зэбсэгые хорихын ба огтолон үгы хэхын түлөө эрид шууд тэмсэнэбди.

Элдэб янзын үзэл бодолтой ба этигэлтэй хэдэн миллион хүн зон мүнөөдэр хилын саана энэл зорилгын түлөө тэмсэнэ ха юм. Тэдэнэй хамтын үйлэ хэрэг хадаа дайе эсэргүүсэхэ талаар ниитын hанал бодолой бүридэлгэдэ хараа байса ехэ нүлөө үзүүлнэ. Энэ хадаа тон шухала байна, нүхэд. Энэ талаар интеллигенци, соёлой ажал ябуулагшад ехэ юумэ хэжэ шадаха. Тиимэл hэн хойноль мүнөөдэр хэзээ хэзээнэйхиhээ хурсаар, эрилтэ ехэтэйгээр Горькиин суута асуудал-уряа соностоно: «Таанар хэнтэйбта, соёлой мастернууд» Коммунистнуудта эсэргүүсэгшэдэй ходо зурагладаг шэнги, СССР США хоёрой хоорондо алиинь шэлэлтэйб гэhэн асуудал эндэ табигданагүй. Манай дэлхэйн хүгжэлтын мэндэ үлэхэ hалан хосорхо хоёрой хоорондо али нэгыень шэлэхэ тушаа асуудал табигдаха ёhотой. Эндэ дундахиинь шэлэжэ болохогүй: дай бэлдэгшэдтэй гүш, али империализмын ээрхэг түримхэй политикые эсэргүүсэн, эбтэй, эетэйгээр зэргэ оршохын түлөө, зэбсэгжэлгые болюулхын түлөө тэмсэгшэдтэй гүш.

Тиимэhээ хилын саана оршодог коллегэнүүдтээ али нэгэ байдалhаа зүбыень шэлэхэ ябадалдань манай зохёохы ажалтадай туhалдаг байхань шухала. Баруунай засаг түрын ажал ябуулагшад энээнhээ тон ехээр айдаг гээшэ. Социализмын уг удхые, бодото байдалые өөhэдынгөө оронуудай интеллигенцидэ муушалан ойлгуулха, социалис гүрэнүүдэй зохёохы интеллигенцитэй эбыень таhалха гэжэ тэдэнэр оролдодог. Соёлой ажал ябуулагшадай хэлэhэн юумые хэдэн миллион хүнүүд анхаран шагнадаг шуу. Тиимэhээ соёлой ажал ябуулагшадай эб нэгэдэлгэhээ эб найрамдалай дайсад айна.

Гэхэ зуура сурталнуудые, үзэл бодолнуудые сасуулжа үзэлгын, хүнүүдэй хоорондо холбоо барисаа хүгжөөлгын туhатай байhан тушаа Баруунай оронуудта шашалдаха дуратай байдаг. Бидэ тиимэ холбоонуудай түлөөбди. Зүгөөр үнэн дээрээ бидэ юунтэй ушардагбибди? Манай дотоодын хэрэгүүдтэ убайгүйгөөр хамаархан оролсохо hэдэлгэнүүдтэй, ёhотойл сэдьхэл бодолой дайнтай ушардагбди. Эдэ бүгэдын зорилго ямар бэ гэхэдэ, манай соёлой ажал ябуулагшадай партитаяа нэгэдэhэн нэгэдэлые бишыханааршье hаань, hула болгохо гэнэ бшуу.

Сэхыень хэлэхэдэ, интеллигентнэбэшэ онол аргануудые хэрэглэдэг байhыень — худал хуурмаг ябуулгануудые үүдхэдэг, баримтануудые хазагайруулдаг, ойлгомжонуудые буруугаар харуулдаг байhыень таанад мэдэнэ ха юмта даа. Жэшээнь, социализм зохёохы ажал ябуулгада эрхэ сүлөө үгэдэггүй, КПСС уран зохёолой бэдэрэлгэнүүдые хэхэ талаар харгыень хаадаг, литература болон искусствада «нэгэн адли байха» эрилтэ табидаг юм гэжэ хэлсэдэг. Эндэ бүхы юумэн тад буруугаар харуулагдана. Ушар ёhые ойлгоогүй дээрэhээ тиигэнэ бэшэ. Тиимэhээ үзэл сурталай талаар манай дайсадые этигүүлхэ гээшэ найдалгүй хэрэг болоно. Гэбэшье манай үзэл бодолые сахин хамгаалха, ойлгуулха, шэнэ байгуулалтые худал хуурмагаар «шүүмжэлэгшэдые» элишэлхэ, социализм тухай үнэн зүбые хүнүүдтэ эдэбхитэйгээр нэбтэрүүлхэ, ангиин hэримжэтэй хёрхо байха, манай агууехэ Эхэ орониие хамгаалхаар бэлэн байха үзэл бодолтойгоор совет хүнүүдые, илангаяа залуушуулые эсэшэ сусашагүйгөөр хүмүүжүүлхэ хэрэгтэй.

Үшөө иимэ юумэ тэмдэглэхэ хүсэлэнтэйб. Эсэгэ оронсо хамгаалгын Агууехэ дайнда совет арадай түйлаhан Илалтын 40 жэлэй ойе hайндэрлэлгэдэ бэлэдхэлэй үедэ зохёохы холбоонууд болон эмхинүүдэй хүтэлбэрилэгшэд искусствын уран бэлигтэнэй улам бүри гүнзэгы ехэ анхаралые сэрэгэй-патриотическа темэдэ элсүүлэн табиха арга олгохо аабза гэжэ найданабди. Мүнөө энэ темээр зохёолнууд үсөөнөөр бэшэгдэнэ гэжэ хэлэжэ шадахагүйбди. Үни холоhоо хойшо тэрэ манай соёлшодой зохёохы ажал ябуулгада горитой hуури ээлдэг гээшэ. Зүгөөр иимэ зохёолнуудай ходо ходо байгуулагдаhан ушарай оронойманай уран hайханай ажабайдалда, совет литература ба искусствые хүгжөөлгэдэ бодото үйлэ хэрэг болохыень хүсэгдэнэ.

Нүхэдүүд! Манай парти болон гүрэн уран бэлигээ гүйсэд дүүрэнээр hэлбаруулха, арад зоной аша туhада зохёон байгуулхада туhалха тиимэ эрхэ байдал байгуулдаг гээшэ. Зохёохы ажалтай хүнүүдые жэжэбужын харгалзалгадаа абаха ябадалые эрид шууд буруушаадагбди. Зохёохы ажал юундэ зохёохыб гэхэдэ, тэрэ дулдыданги бэшэ, сүлөөтэй бшуу: хашалта баалалтаар үнэхөөрөө ямаршье шэнэ, гоё hайхан юумэ бүтээхэгүйш. Энэмнай үнинэй мэдээжэ юумэн ха юм даа. Тэрэниие элирхэйлэн гэршэлхые оролдоhоной үлүү.

Гэбэшье сүлөөтэ зохёохы ажал хадаа үсөөхэн лэ хүнүүдтэ олгогдодог онсо юумэн бэшэ. Парти уран бэлигтэ гамтайгаар хандадаг, тэрэ хадаа манай обществын үнэтэ баялиг болоно гэжэ тоолодог. Зүгөөр хэншье, юуншье хүниие обществын бүхы эрилтэнүүдhээ, тэрэнэй хуули ёhонуудhаа сүлөөлжэ шадахагүй бшуу. Манай байгуулалтын сэдьхэл бодолой-политическэ үндэhэ hуурииие бузарлаhан аад, тэрэнэй аша туhада, нэрэ хүндэдэ хүртэхэб гэжэ hанаха гээшэ гэнэн хонгор ябадал мүн. Мүнөө дэлхэй дээрэхи байдалай орёо түгшүүрилтэй байхада хэн нэгэнэй манай үзэл сурталай дайсадай тала руу шэлжэн оролгые арад зоной хүлисэхэгүй байhаниинь элитэ. Эндэ хоёр ондоо hанал бодол байха ёhогүй.

Нүхэдүүд, искусствада партиин хандадаг байлгын уг удхые хазагайруулхын тула баруунай оронуудта ямар ой ухаанда орошогүй ехэ юумэн бэшэгдээ, хэлэгдээ гээшэб.

Ушарынь гэхэдэ, заримдаа иимэ юумэн болодог. Ажабайдалые гүнзэгы бэшээр, халирхайгаар харуулhан совет авторай тиимэшье hайн бэшэ зохёолые абадаг байна. Иимэ юумэ баримталан бэелүүлхые КПСС баадхана гэхэ мэтээр бүгэдэндэ этигүүлхые оролдодог. Харин тиихэдэ партийна хараа бодолтойгоор, гүнзэгы удхатайгаар бэшэгдэhэн номые хэмhээ «хадуурhан ябадал» болоно гэжэ тоолодог. Тодорхой жэшээнүүдые дурдангүй үнгэрхыемни зүбшөөхэ аабзат гэжэ hананаб: энэ зал соо байhан зарим нүхэдүүд иимэ ябуулгануудта дайрагдажа, хохидоhоншье байхадаа болохо.

Уран зохёолой гүнзэгы үзэл суртал, эрхэтэн ёhоной мэдэрэл, гүнзэгы удха—парти болон арад искусствын ажал ябуулагшадта иимэ эрилтэ табидаг. ЦК-гай июниин (1983 он) Пленумэй шиидхэбэринүүд, һүүлэй үедэ соёлой асуудалнуудаар абтаhан таанадта мэдээжэ хэдэн тогтоолнууд манай зохёохы интеллигенциие имагтал энэ талаар элсүүлэн зоригжуулна.

Манай агууехэ хэрэгые, манай энэрхы hайхан уг зорилгонуудые уран гоё үгэнүүдээр үлүүсэ харуулhанай хэрэггүй. «Һайн мэдээжэ юумые хүйтөөр буйлуулан болбосоруулhанай үлүү» гэжэ Щедринэй хоротойгоор тэмдэглэhэнэй ёhоор, өөрсэ шухаг, шэнэ hанал бодолгүй зохёолнуудые уран зохёол гэжэ нэрлэхэньшье энеэдэтэй байдаг лэ. Муугаар бэшэгдэhэн номууд болон оперонууд, халирхайгаар буулгагдаhан теле- болон кинофильмнүүд, хайша хэрэгээр, hаланаар бүтээгдэhэн скульптуранууд, зурагууд, олон миллион хүнүүдэй, дура татахагүйhөө гадна, тэдэнэй бэелүүлжэ байhан хэрэгүүдэй темэнүүдые, үзэл бодолые хазагайруулдаг гээшэ. Тиимэhээ искусствада гүнзэгы удхагүй, хангалтагүй муугаар бүтээгдэhэн юумэндэ эсэргүүсэн эршэмтэйгээр, шууд сэхээр тэмсэхэ хэрэгтэй. Гүнзэгы бодолгүй юумэндэ хайша хэрэгээр хандажа болохогүй байhаниинь элитэ.

Сэхыень хэлэхэдэ, нүхэдүүд, манай зарим шүүмжэлэгшэдэй хангалтагүй юумэниинь юуб гэхэдэ, тэдэнэр ажал хэрэгтээ нэгэ талаhаа хандадаг байна. Тиигэжэ hулашаг романиие, зүжэгые, фильмые «шухала темэтэй» гэжэ магтана, үгышье гэбэл, удхынгаа талаар хүсэд болбосороогүй зохёолнуудые «эстетическэ талаараа онсо зүйл» болоно гэжэ сэгнэнэ.

Гэхэтэй хамта мэргэжэлтэ, эрхэтэн ёhоной харюусалгатай шүүмжэлэлгүйгөөр агууехэ литература, ехэ искусство хүгжэжэ шадахагүй байна гэжэ манай Эсэгэ ороной, мүн дэлхэйн дүй дүршэл элирхэйлэн харуулна. Энэнь юун гэhэн удхатайб гэхэдэ, манай марксистско-ленинскэ шүүмжэлэл энэ тэрэ зохёолнуудые имагтал тодо hайнаар сэгнэхэ ёhотой бэшэ. Уран hайханай шүүмжэлэлhээ ехэ юумэ хүлеэнэбди. Зохёолнууд соо харуулагдаhан ниитын үндэhэн шухала асуудалнуудай гүн удхые элирхэйлэн харуулжа шадаха, хэрбээ тэдэнэй эдэ асуудалнуудые зүбөөр табяа hаань, авторнуудые дэмжэхэ, хэрбээ тэдэнэй алдуу эндүү гаргаа hаань, тэдэнэртэ үндэhэ баримтатайгаар арсаха зэргэтэй. Тобшолбол, манай шүүмжэлэл арадай оюун ухаан бодолой хүгжэлтэдэ туhалха ёhотой. Эгээл тиимэhээ, Ленинэй тоолодогой ёhоор, «уран зохёолой шүүмжэлэлые партийна хүдэлмэритэй нягтаар холбохо» шухала.

Искусствын талаар Ленинэй хараа бодол бэелүүлхыень партиин найдажа даалгаhан бүхы хүнүүд энээниие ухаатай сэсэнээр, үүсхэл эдэбхитэйгээр бэелүүлхэ зэргэтэй. Энэмнай зохёохы ажалтай хүнүүдтэй үнэн сэхээр, эрид шууд хөөрэлдөө хэхэ гэhэн удхатайл. Уран бэлигтэнэй зүрхэ сэдьхэлые хүдэлгэжэ, hанаaень зобоожо байhан орёо шухала зорилгонуудhаа яашье хадууржа болохогүй. Тэдэниие шиидхэхэ хэрэгые ондоо хүнүүдтэ даалгажа болохогүй, хүниие этигүүлхэ, хэрбээ хэрэгтэй болоо hаань, заабол этигүүлжэ шадаха хэрэгтэй. Тэрээнгүйгөөр партиин зүгhөө литература ба искусствые хүтэлбэрилгэ түйлагдахагүй байна. Энэнь лэ тэрэниие, Горькиин тодо хурсаар хэлэhэнэй ёhоор, «моральна нэрэ хүндэтэй хүсэн» болгодог.

Нүхэдүүд! Тэдээн дотор хүдэлдэг коммунистнууд хадаа зохёохы холбоонуудай политическэ гол хүсэн, тэдэниие нягтаар нэгэдүүлhэн хүсэн болоно. Тэдэнэр уран бэлигтэнэй дунда партийна үзэл сурталые залан сэхээр баталха, зохёохы ажал ябуулгын үзэл сурталай шэглэлдэ эдэбхитэйгээр нүлөөлхэ, литература ба искусствын ажал ябуулагшадта марксистско-ленинскэ суртал hургаал нэбтэрүүлхэ, зохёохы ажалтай залуушуулай хүгжэлтэдэ туhалха уялгатай. Уран бэлигтэнэй нэгэ нэгэндээ энэрхы дулаанаар, эрилтэ ехэтэйгээр хандадаг байлгые бэхижүүлхэ гээшэ онсо удха шанартай. Энэнь уран бэлигтэндэ өөhэдтэнь, бүхы искусствада ашатай туhатай байха.

Мүнөө совет соёл культура ороной бүхы нацинууд ба арад үндэhэтэдэй зохёон байгуулhан оюун ухаан бодолой үнэтэ баялигууд болоно. Тиимэhээ уран зохёолшо болон уран зураашын, хүгжэмшэн болон архитекторэй арадайнгаа олон зуун жэлэй соёлой ёhо заншалнуудта түшэглэхые, республикынгаа ажабайдалые гүнзэгыгөөр, тодо хурсаар харуулхые оролдодог байhаниинь ойлгосотой. Гэхэ зуура национальна соёлой бусад арадуудай соёлтой нягта холбоотой байхадань, интернациональна удха шанартай болоhон аха дүү арадуудай оюун ухаан бодолой ба уран hайханай дүй дүршэлэй шэнжэ шанарнуудые тэрэнэй улам үргэнөөр бэедээ шэнгээхэдэнь, тэрэ бушуу түргэнөөр, үрэ түгэсөөр хүгжэдэг байна гэжэ уран hайханай ажал ябуулга элирхэйлэн гэршэлнэ. Тиихэдээл тэрэ бүхы совет арадай, манай бүхы обществын оюун ухаан бодолой ажабайдалые баяжуулгада бүри ехэ хубитаяа оруулдаг байха юм.

Хүндэтэ нүхэдүүд! Үгээ түгэсхэхынгөө урда тээ нэгэ hониин юумэ дуулгажархиха дурамни хүрэнэ. Тэрэнэй таанадые бултыетнай баясуулха байhандань, hэжэглэнэгүйб. Совет литературые хүгжөөлгэдэ габьяатай байhанайнь, коммунис байгуулалтада совет уран зохёолшодой ехэ хубитаяа оруулhанайнь түлөө, СССР-эй Уран зохёолшодой холбооной байгуулагдаhаар 50 жэлэй ойтой дашарамдуулан, СССР-эй Верховно Соведэй Президиум тэрэниие Арадуудай Хани барисаанай орденоор шагнаба.

Тиин мүнөө таанадта бултандатнай элүүр энхые, зохёохы амжалтануудые хүсөөд, Уран зохёолшодой холбоондо үндэр дээдын хайра шагнал барюулхыемни зүбшөөгыт.

(Нүхэр К. У. Черненкын хэлэhэн үгэ ехэ анхаралтайгаар шагнагдажа, нэрьемэ, удаан үргэлжэлhэн альга ташалгаар нэгэнтэ бэшэ уггагдаба).

(Түгэсхэл. Эхиниинь 1-дэхи нюурта).

Комсомолой ажабайдал

ПАРТИИ[Н] ЭРИЛТЭНҮҮД[ЫЕ] БЭЕЛҮҮЛ[…]

ВЛКСМ-эй обкомой ээлжээтэ пленум боло[…] молые партийна талаар хүтэлбэрилгые саашад[…] руулха, залуушуулые коммунис ёhоор хүмүүж[…] тэ тэрэнэй үүргэ дээшэлүүлхэ тухай» КПСС-эй […] тоолые, КПСС-эй ЦК-гай Генеральна секре[…] К. У. Черненкын хэлэhэн зүбшөөл, заабари[…] лүүлхэ талаар комсомолой областной орган[…] рилгонууд» гэhэн асуудал зүбшэн хэлсэбэ. […] обкомой нэгэдэхи секретарь Л. Р. БАРТУНАЕВ […] далаар элидхэл хээ.

— Манай партиин комсомолдо ямар ехэ анхарал хандуулжа байдагые энэ тогтоол үшөө дахин эли тодоор гэршэлээ. Комсомолой организацинуудай хүдэлмэри саашадань улам эдэбхижүүлхэ, залуушуулые хүмүүжүүлхэ үүргыень бүри дээшэлүүлхэ эрилтэнүүд тогтоол соо табигдаа. Эдэ бүхы эрилтэнүүдыень хараада абажа, бэелүүлхэ ёhотойбди» — гээд нүхэр **Бартунаев** элидхэлээ эхилбэ.

Манай республикын комсомолшуудай ажабайдалда энэ жэл өөрын онсо шэнжэтэй юм. Юуб гэхэдэ, энэ зун Буряадай комсомол 60 жэлэйнгээ ойе тэмдэглээ. Тиихэдэ бүхэсоюзна комсомолой барилга болохо Байгал-Амарай түмэр харгыда октябриин 1-дэ һүүлшын «алтан звено» табигдахань. Эдэ бүгэдэ республикымнай залуушуулай дунда залиршагүй эдэбхи үүсхэл бадаруулhан байха юм. Комсомол-залуушуулай олон коллективүүд дээшэлүүлэгдэhэн социалис уялгануудаа гүйсэд дүүргэв. Зарим залуу хүбүүд, басагад байгша онойнгоо түсэб дүүргэhэн тухайгаа элидхээ.

Комсомол-залуушуулай коллективүүдые байгуулха тушаа асуудалда удаань элидхэлшэ тогтоо. Энэ табан жэлэй үнгэрhэн 3,5 жэлэй туршада промышленна предприятинуудта комсомол-залуушуулай коллективүүдэй тоо олошороо. Тиихэдэ транспорт, барилга болон худалдаа наймаанай эмхи зургаануудта эдэнэй тоо үсөөрөө. Энэ юунhээ болоноб гэхэдэ, эдэ эмхи зургаануудта ажалынь хүндэ, хоёрдохёор, залуушуулда ажаhуудалай зохид эрхэ байдал үгы байhаар. Гэбэшье эдэ эмхинүүдэй комсомолой комитедүүд залуушуулай hаадгүйгөөр хүдэлхэ эрхэ байдал байгуулжа, комсомол-залуушуулай коллективүүдые эмхидхэхэ зэргэтэй гээд элидхэлшэ тэмдэглээ.

Хүдөө ажахыда залуушуулые малшад, механизаторнууд болгохо гээшэ ажахынуудай комсомолой организацинуудай зорилго мүн. Энэ табан жэлэй эхинhээ хойшо мал ажалда хүдэлхэеэ гурба мянга гаран залуушуул комсомолой путевкоор эльгээгдээ. Мүнөө үедэ хүдөө ажахыда комсомол-залуушуулай 300 гаран коллектив хүдэлнэ.

Гэхэтэй хамта, хүдөө ажахыда шэнэ онол арга түргэн нэотэрүүлэгдэнэгүй гээд элидхэлшэ тобшолбо. Зарим ажахынуудта тракторно-таряан ажалай бригаданууд бригадна подрядай гуримаар ажалладаг болонхой. Комсомолой олонхи организацинууд энээндэ анхарнагүй. Залуушуул лэ шэнэ юумэ hонирхохо, ажалдаа нэбтэрүүлхые оролдохо байна бшуу. Теэд залуушуулай эдэбхи үүсхэлые дэмжэхэ шухала. Энээниие хараада абажа, комсомолой организацинууд эдэ дутагдалнуудые усадхаха талаар хэмжээнүүдые абаха ёhотой.

Залуушуулай дунда социалис мүрысөө саашадань үргэнөөр дэлгэрүүлхэ хэрэгтэ нүхэр Бартунаев онсо анхарал хандуулаа. Зарим коллективүүдтэ мүрысөөнэй дүн согсолхо хэрэгтэ хайша хэрэгээр хандана. Илажа гарагшад урмашуулагданагүй. Иимэ ябадалтай эбсэжэ болохогүй гээд элидхэлшэ онсолбо. Социалис мүрысөө эмхидхэхэдээ, залуушуулые энэ хэрэгтэ элсүүлхэ шухала. Залуушуулай дунда тусхай гуримаи ёhоор мүрысөө эмхидхэхэ хэрэгтэй. Юуб гэхэдэ, залуу, hая ажаллажа эхилhэн залуушуул 10—20 жэлдэ ажаллажа, дүршэлтэй болоhон хүнүүдтэй яажа мүрысэхэ гээшэб. Тиимэhээ дүтэрхы наhатанай дунда социалис мүрысөө дэлгэрүүлхэ дурадхал элидхэлшэ оруулба.

Пленум дээрэ үгэ хэлэhэн хүнүүд элидхэлые зохидоор зүбшэн хэлсэhэн нэмэлтэ, олон дурадхалнуудые оруулжа, гүнзэгырүүлhэн байна. ВЛКСМ-эй Хойто-Байгалай горкомой нэгэдэхи секретарь В. Полютов БАМ-ай Буряадай участогай комсомолшуудай һүүлшынгээ «алтан звено» табихаяа байhан тухай hонирхолтойгоор хөөрөө. Энэ барилгын эхинhээ хойшо бүхыдөө 560 километр түмэр харгы, хэдэн тоннель болон 200 гаран хүүргэ баригдаа. Эндэхи комсомолшуудай эдэбхи үүсхэлтэ, үндэр бүтээсэтэ ажалай ашаар энэ түмэр зам түсэбөөр хараалагдаhанhаа жэлээр урид ашаглалгада оруулагдахань.

— Манай Улаан-Үдын трикотаж гадар хубсаhанай фабрика хотынгоо промышленна предприятинууд соо тон залуу юм. Хүдэлмэришэдэйнь диилэнхи олон залуушуул. Фабрикын хүтэлбэрилэгшэдэи зүгhөө залуушуулда али болохо анхарал хандуулагдана. Тэдэнэй hайнаар ажаллаха эрхэ байдал байгуулагдана. Тиимэhээ залуушуулнай эдэбхитэйгээр ажаллана, — гээд фабрикын ВЛКСМ-эй комитедэй секретарь **С. Укоев** хэлэбэ.

Үнэхөөрөөшье, эндэ ажал хэрэгүүдээрээ шалгарhан залуушуул олон. Жэшээлхэдэ, залуу коммунистнууд Р. Вологдина, Л. Буянтуева гэгшэдэй хүтэлбэрилдэг комсомол-залуушуулай бригада анамана мүрысэжэ ябадаг юм. Р. Вологдинагай бригада «Буряадай комсомолой 60 жэлэй ойдо — хахад жэлэй түсэб дүүргэхэ» гэhэн уряа гаргажа, тэрэнээ амжалтатай бэелүүлээ юм. Энээниие дэмжэhэн бригаданууд баhал уялгануудаа үлүүлээ. Гэхэ зуура, түсэбтэ даабаринуудаа дүүргэдэггүй комсомол-залуушуулай бригаданууд бии гэжэ нүхэр Укоев тэмдэглээ. Фабрикада хүдэлмэришэд дуталдана. Энэ асуудал саашадаа зүбөөр шиидхэхын тула шефтээ абаhан 17-дохи hургуулиин hурагшадай дунда ойлгууламжын хүдэлмэри ябуулха, тэдэниие оёдолшодои мэргэжэлдэ hургаха хэрэгтэй. Теэд иимэ хүдэлмэри хэхэ баазагүй байhан тухайгаа тэрэ мэдүүлбэ. Тиихэдэ үгэ хэлэгшэ, ВЛКСМ-эй обкомой хүтэлбэрилэгшэдэй фабрикын ажал хэрэгүүдээр hонирходоггүй байhые шүүмжэлээ.

Удаань Хяагтын районой Алтайн совхозой ВЛКСМ-эй комитедэй секретарь **А. Гендунова** өөhэдынгөө залуушуулайнгаа ажал хэрэгүүд тухай хөөрэхэ зуураа совхозой партийна организациин үзүүлдэг туhа тухай тогтоо. Совхозой партбюро комсомолой хүдэлмэриие саг үргэлжын анхарал доро абажа, ходо шэглүүлжэ байдаг юм. ВЛКС[…]
тедэй секретарь […]
заседани дээрэ тоо[…]
дөөл, эндэ залуу[…]
анхарал хандуулн[…]
ойлгосотой. Юуб […]
хозой бүхы хүд[…]
гурба..айнь нэгэ […]
шуул ха юм.

Эндэхи залуушу[…]
ехэ туhа хүргэд[…]
шье таряа хүр[…]
комсомол-залуушу[…]
бригада, хэдэн […]
гуулагдаад, ур[…]
ажаллажа байна. […]
луушуул гансашье […]
ажалладаг бэшэ, […]
сагаа аша үрэ ех[…]
гэргэдэг байна […]
хоор. Эндэхи сө[…]
байшангай дэргэд[…]
рай ансамбль б[…]
хай.

Мухар-Шэбэрэй […]
хозой партбюрогой […]
И. С. Миронов […]
хүдэлмэри яажа хү[…]
тухайгаа хөөрэжэ […]
колхозой комсомо[…]
зациие залуу ком[…]
теринарна врач […]
толгойлдог юм.
коммунист залуушу[…]
дүүлжэ, тэдэнэй […]
hайжаруулжа шад[…]
Гадна партбюро үш[…]
коммунистые ко[…]
луушуулай колл[…]
толгоилхыень томи[…]
юм. Иигэжэ […]
ябуулдаг бүхы хүд[…]
нүлөөлнэ бшуу. […]
комсомолой коми[…]
ретарь хоёр дахи[…]
дэлмэри тухайгаа […]
гой заседани дээ[…]
Үйлэдбэриин гол […]
дээрэ залуушуулые[…]
лан табиха хэрэгтэ[…]
анхарна. Комсомол[…]
бүхэндэ партбюрогой […]
заатагүй байжа, зүб[…]
бари үгэдэг заншал[…]

Удаань үгэ […]
ВЛКСМ-эй Же[…]
рожно райкомой […]
секретарь **А. Вол**[…]
Үдын районой «Ава[…]
хозой hаалишан […]
Ленинэй орденто […]
вын комбинадай […]
цехэй начальник А. […]
кая болон бусад к[…]
партийна талаар […]
гые hайжаруулха […]
шухала асуудал […]
дуугаар тэмдэглэ[…]
энэ асуудал шиидх[…]
өөhэдынгөө hанамж[…]
хал хэлээ. Партийна […]
ганизацинууд комсо[…]
дэлмэридэ хайша […]
хандана. Комсо[…]
эдэбхи үүсхэл дэм[…]
мэдээжэ болгодо[…]
нэ гээд мэдүүлбэ. […]
энэ хүдэлмэри эдэ[…]
партиин табиhан […]
дые бэелүүлхэ бай[…]
дүүлбэ.

КПСС-эй Буряадай […]
секретарь **К. А. Ал**[…]
пленумдэ хабаадажа, […]
гы үгэ хэлээ.

М. САН[…]

Үшөө эдир залуухан басаган ябахадаа, арбан дүрбэн жэлэй саада тээ, Катя Горбова Зэдын районой Борьёогой совхоздо hаалишанаар хүдэлхэеэ ороо hэн. Түрүүшын үедэ хүндэ hааб даа. Теэд урагшаа hанаатай, оролдосотой басаган мэргэжэлээ түгэс шудалжа, аха нүхэдэйнгөө захяа заабариие хэрэглэн, муу бэшэ үрэ дүнгүүдые түйлажа эхилhэн юм. Мүнөө Екатерина Алексеевна Горбова ажахынгаа түрүү hаалишадай нэгэн болонхой. Тиин совхозойнгоо hү hаалиин нэгэдэхи фермын малшадай дунда дэлгэрhэн социалис мүрысөөндэ ходо шалгарна.

ЗУРАГ ДЭЭРЭ: Е. А. Горбова.

А. ШОЙЖОЛОВОЙ фото.

МҮРЫСӨӨНЭЙ ТҮРҮҮ ЗЭРГЭДЭ

НАМАРАЙ ЕХЭ ҺҮНЭЙ ТҮЛӨ[Ө]

★ Энэ ажахын фермэнүүд сентябриин гараhанhаа хойшо үнеэдээ үбэлэй рационоор эдеэлүүлжэ эхилээ. ★ Үнеэн бүхэндэ үдэрэй 13,2 тэжээлэй единицын хэмжээнэй хоол эдюулэгдэнэ. ☆ Тиигэжэ үнеэн бүхэнhөө үдэрэй 6,5—7 килограмм hү абана гэхэ гү, али намарай үедэшье зунайхиhаа дутуугүй hү hаадаг болонхой.

Хэдэн жэлэй саада тээ энэ колхоздошье август hарын һүүл багаар үнеэдэйнь hү шэмэ доошолжо эхилдэг, тиигээд сентябрь, октябрьда тэрэнь бүришье бага болошодог hэн. Тиигэхэдэнь бэлшээриин ургамал ногооной шэмэ муудаа, намар тээшэ үнеэд хожорхо ёhоороол хожороо, эндэ юушье хэхын аргагүй гэжэ малшад, hаалишадшье, мэргэжэлтэдшье тоолодог бэлэй.

Хэрбээ тэрэ үедэ сентябрь hарын эхеэр үнеэдтэ үбhэ, талха таряа, шэмэтэ тэжээл садатарнь эдюулхэ хэрэгтэй гээ hаань, олохон зон гайхаха байгаа. «Юу хэлээ гээшэбта, энэ халуун намартаа, хээрэ эдихэ юумын элбэгтэ үбhэ тэжээлээ малдаа эдюулжэрхёод, үбэлдөө тэдэндэ ямар юумэ үгэхэбибди. Мүнөөл үедэ үбhэ тэжээлые гамнаха, арьбалха ёhотой»,—гэжэ тэдэнэр хэлэдэг hэн.

Эгээл тиигэжэ hаалиин мал намар бүри хожом болотор, саhанай оротор шахуу гансал хээрын бэлшээридэ ябажа гарадаг бэлэй. Тэрэнhээл уламжалан, hү hаали эрид доошолжо, сагаан эдеэ абаха, гүрэндэ худалдаха түсэб дүүргэгдэдэггүй hааб даа.

Иимэ байдалые хаража үзөөд, «Дружба» колхозойхид һүүлэй жэлнүүдтэ үнеэдээ hайн бэлшээридэ адуулхынгаа хажуугаар, намар эртэнhээ хойшо тэдэндээ тэжээл горитойгоор эдюулжэ hаадаг болоо. Жэшээнь, нёдондо сентябриин тэн багаар үбэлэйнь байрада оруулжа, үбhэ тэжээл хүсэд рационоор үгэжэ захагаа. Тэрэнэй ашаар ажахын фермэнүүд үнгэрэгшэ намартаа, удаань үбэлжэлгыншье үедэ үнеэдhээ hү ехээр hаажа, сагаан эдеэ үйлэдбэрилгэ, худалдалгаар мүнөөшье район доторoo ходо түрүү зэргэдэ ябана.

— Бидэ энэ жэлдэ бүри эртэ, сентябриин 1-hээ хойшо hаамхай үнеэдтэ үбhэ тэжээл дүүрэн рационоор эдюулжэ эхилээбди. Үнеэн бүхэндэ үдэрэй 12,5—13 килограмм тэжээлэй единицын хэмжээнэй хоол үгтэнэ. Энээнэй хажуугаар мал таряанай hуурида, сабшалангай хэнзэдэ hайнаар бэлшээгдэнэ. Юундэ иимэ эртэ үнеэдтэ үбhэ тэжээл ехээр эдюулжэ эхилээбибди гэхэдэ, нэгэдэхеэр, намартаа, үбэлжэлгын эхеэр үнеэдэй hү шэмые яажашье hаань доошолуулхагүй гэжэ оролдонобди. Хоердохёор, фермэнүүдые намар эртэ үбэлжөөндэнь оруулхада малай байра саг соогоо бэлдэгдэнэ, дулаалагдана. Тэжээл буйлуулдаг цех болон элдэб оньhон түхеэрэлгэнүүдшье эртээнhээ хүдэлгэгдэнэ гээшэ,— гэжэ колхозой түрүүлэгшэ В. М. Цыдендамбаев хэлэнэ.

— Теэд энэ ушарта үбhэ тэжээл сагhаа урид үлүүсэ гаргашалагдашаха гэжэ айнагүи гүт?— гээд асуубабди.

— Малшье өөрынгөө эдихэл тэжээлые эдинэ ааб даа. Даб дээрэ бэлэдхэгдэhэн үбhэнэй hүри гү, али силосэй траншейе задалнагүйбди. Тиигэжэ үбэлжэлгын нөөсын ойро хүрэнэгүйбди. Хээрэhээ зеленкын ногоо сабшажа, мүн малтагдаhан хартаабха угаагаад, хэршээд, үнеэдтэ эдюулнэбди. Талха таряанай зүйлые үйрүүлээд, халуун уhанда худхажа, эhээжэ, бурдууг болгоод үгэнэбди. Һүүлэи үедэ тэжээлэй түбэи цехые хүдэлгэжэ, hолоомо буйлуулдаг болообди,— гэжэ тэрэ хэлэнэ.

Һаяхан эндэ районой бүхы ажахынуудаи hү hаалиин фермэнүүдэи хүдэлмэрилэгшэд, колхоз, совхозуудай мэргэжэлтэд, хүтэлбэрилэгшэд сугларжа, нэгэ үдэрэй семинар-зүблөө үнгэргөө. Тэдэнэр колхозой фермэнүүдтэ малай харууhа, тэжээлэй ямараар эмхидхэгдэжэ байhаниие, тэжээл буйлуулдаг цехэй хайшан гээд хүдэлгэгдэдэгыень хараа, hонирхоо.

Эндэхи түбэй цехтэ hолоомо, талха таряанай зүйл буйлуулдаг технологинь хүнүүдэй анхарал хандуулба. Уужам ехэ байра соо хэршэгдэhэн hолоомо, талха таряа худхаха, эhээхэ, С-7 түхэлэй досоогоо оньhон түхеэрэлгэтэй гурбан томо амhарта табигданхай. Эдээн соо hолоомон болон талха таряанhаа гадна, тусхай эhээбэри, диаммоний фосфат, тэжээлэй дабhан гэхэ мэтэ минеральна зүйлнүүд хэгдэжэ, hайса худхагдана. Тиигээд час соо эhээгдэдэг, шанаржуулагдадаг юм. Бэлэн боггогдоhон тиимэ холимол тэжээлынь фермэнүүдтэ зөөгдэнэ.

Һүүлэй үдэрнүүдтэ Энхэ-Талын, Ехэ-Хүдэриин фермэнүүдэй үнеэдтэ тус бүридэнь үдэрэй 20—25 килограмм тиимэ тэжээл эдюулэгдэжэ hаагдана.

Малаа иимэ гуримаар эдеэлүүлдэг болоhоной ашаар эндэхид hү хэр ехээр hаанаб гэhэн асуудал бидэниие hонирхуулба.

— Ямаршье сагта үнеэд эдиhэнэйнгээ зэргээр лэ hү үгэдэг ааб даа. Зундаа хүхэ ногооной түлэг ургажа байха үедэ үнеэд түхэрeн сүүдхэ соо шахуу бэлшээридэ ябахадаа эгээл ехэ hүтэй байдаг шуу. Теэд намаршаг тээ хээрэ малай эдихэ юумэн hураггүй хомор болоно, ургамал ногооной шэмэньшье муудана ха юм. Энэ үедэл бэлшээридэ найдаад hуунгүй, магда нэмэлтэ тэжээл эдюулхэ гээшэ ехэ зүб гэжэ бидэ тоолонобди. Харыт даа, үнгэрhэн июль, август hарада манай фермынхид үнеэн бүриhөө үдэрэй 8,5—9 килограмм hү hаадаг байгаа. Мүнөө тэрэмнай бага доошоо оробошье, үдэртэ үнеэн бүхэнhөө дунда зэргээр 6,5—7 килограмм hү алгадгүй абанабди. Хэрбээ сентябриин эхеэр үнеэдтэ ногоон тэжээл, хартаабха, мүн тусгаар буйлуулагдаhан hолоомо, талха таряанай зүйл эдюулээгүй hаа, иимэ ехэ hү hаахагүй hэмди,— гэжэ Энхэ Талын фермые даагша Б. Г. Гарматаров хөөрэнэ.

Фермын тоо бүридхэлэй данса абажа харахада, олохон hаалишадын зунайхиhаашье дутуугүй гэхээр ехэ hү hаана. Мүнөө эндэхи түрүү hаалишад С. А. Аюшеева, Д. Б. Цыдыпова, Г. Г. Намсараева, Б. Ц. Буянтуева гэгшэд үнеэн бүхэнhөө үдэрэй 8—9 килограмм hү абажа шадана.

Һаалиин малые намар эртэл дулаан байрада оруулжа, үбhэ тэжээл горитоихоноор эдюулхэдэ ехэл ашагтай байhаниие тэдэнэй жэшээ элитээр харуулна. Гэбэшье тиигэжэ шадаагүй, мэнэ hая болотор үнеэдые гансал хээрын бэлшээридэ адуулаад байhан Ехэ-Нугын совхозой, мүн Хүдэриин совхозой Баян-Булагаи, Ранжуровай нэрэмжэтэ колхозой Онгостойн, «Заря» колхозой Үнгэрхын фермэнүүдтэ үнеэн бүриhөө үдэрэй оройдоол 3,5—3,8 килограмм hүн абтана бшуу.

— Урдань оролдо оролдоторшни намартаа үнеэдэй hүые эрид доошолуулжа эхилхэдэнь урман хухарагша hэн. Теэд гансахан бэлшээридэ ябаhан

...АИ ДЭЭДЫН ЗУРГААНДА

...ЭЛМЭРИДЭНЬ НҮЛӨӨЛХЫН ТУЛА

...ИКЫН хүдөөгэй ...зургаануудай ...техническэ үн... ...дань бэхижүүл... ...дые Буряадай ...нистрнүүдэй Со... ...үзөөд, тусхай ...лан абаба. ...лнүүдтэ хүдөө... ...эмхи зургаануу... ...льна үндэһые ...талаар зарим ...мэри хэгдэнхэй ...–1983 онуудта ...а 9800 хүнэй ...клубай баишан ...библиотекэ шэ... ...болоо. Соёл-гэ... ...и зургаануудые ...эслнүүдээр хан... ...зарим тэды һай... ...эй арбан жэл соо ...и зургаануудай ...үндэһые һайжа... ...этэ урдынхида ...а дахин ехэ зөө...ри үгтэһэн, библиотекэнүүдэй номой тоо хоёр дахинаар олошорһон байна. Хүдөөгэй соёлой эмхи зургаануудай материальна үндэһые һайжаруулха хүдэлмэри Хэжэнгын, Захааминай, Хойто-Байгалай болон бусад зарим районуудта муу бэшээр ябуулагдана.

Хүдөөгэй соёлой эмхи зургаануудые болбосон түхэлтэй, гуримтай болгохо талаар Бүхэроссин походые дэмжэн, Хойто-Байгалай районой Куморо һууринда ажаһуугшад «Түрэл һууринайнгаа соёлой эмхи зургаануудай түхэлые һайжаруулая!» гэһэн уриатай үүсхэл байгша оной июль соо гаргаа. КПСС-эй Северобайкальскын горком тэрэ үүсхэлыень һайшааһан байна.

Гэхэтэй хамта, хүдөө нютагуудай соёлой эмхи зургаануудай материально-техническэ үндэһэн үшөөл хангалтагүй байһан зандаа. Зэдын, Хойто-Байгалай, Улаан-Үдын, Хурамхаанай, Түнхэнэй районуудай бүхы хүн зоной ороидоол хахадынь клубуудтаа багтаха аргатай. 638 клубай 145-ниинь нэшэнээр дулаасуулагдана, 100-ниинь кружогой хүдэлмэрилхэ таһалгагүй, бүхы библиотекэнүүдэй гурбананиь нэгэ хуби уншалгын залгүй. Тиихэдэ 110 һуурин, тосхонуудта шэнэ клубууд баригдахаар болонхой.

Һүүлэй жэлнүүдтэ клубай ба библиотекын барилга ехээр хоронхой. Жэшээнь, 1982 ондо нэгэшье клуб баригдаагүй. 1983 ондо оройдоол 4 клуб ашаглалгада үгтөө. Буряадай АССР-эй Соёлой ба Хүдөө ажахын министерствэнүүд соёлой барилгын асуудалые хангалтагүйгөөр шиидхэнэ. Буряадай АССР-эй Министрнүүдэй Совет 1978 оной май һарада батална тогтоол соо хэлэгдэһэнэй ёһоор, колхозуудта, совхозуудта 67 клуб баригдахаар хараалагдаһан байгаа. Тээд тэдэнэй оройдоол 12-ынь баригданхай.

Баргажанай, Прибайкалиин, Түнхэнэй, Сэлэнгын, бусад зарим районуудта клубууд үзэмжэ муутай, архитектурно-уран һайханай талаар шэмэглэгдээгүй, түлишын дуталдадагһаа гү, али дулаасуулгын системын эбдэрхэйһээ болоно түлигдэдэггүй. Баргажанай, Бэшүүрэй, Загарайн, Улаан-Үдын болон бусад зарим райсоведүүдэй гүйсэдкомууд соёлой эмхи зургаануудые заһабарилуулха талаар зохисотой хэмжээ абанагүй. Гадна энэ хэрэгтэ мүнгэнэй һомологдоһоншье байбал, тэдэнээ зүб мүрөөр хэрэглэжэ шаданагүй.

Клубуудта элдэб хэрэгсэлнүүд • дуталдаһаар. Өөрын машинагүй автоклу б у у д уншарна. Бүхы автоклубуудай, библиоюусуудай 63 процентнь хүдэлхэ аргатай.

Тиимэһээ эдэ бүхы дутагдалнуудые усадхаха талаар Буряадай АССР-эй Соёлой министерство тусхайтаар уялгалагдаба. Гадна Агуухэ Октябриин революциин 70 жэлэй ойдо зорюулан, «Хүн зоной һуудаг нютаг бүхэнэй соёлой эмхи зургаануудые жэшээтэ һайн болгохо» гэһэн уриа доро хүдөөгэй соёлой зургаануудые, болбосон түхэлтэй, гуримтай болгохо талаар Бүхэроссин походто оролсохо гэжэ республикын Министрнүүдэй Совет тогтообо. Мүн Хойто-Байгалай районой Кумеро һууринда ажаһуугшадай үүсхэл һайшаагдаа.

ПОЛЬШО. Щецин хотын А. Варскиин нэрэмжэтэ верфьдэ баригдаһан онгосонуудые дэлхэйн олохон портнуудта хаража болохот. Тэдэнэй тоодо ашагта малтамал шэрэдэг судна болон танкернууд, эрдэм-шэнжэлгын онгосонууд, мүнөө үеын эрилтэнүүдые гүйсэд хангама, хүн зонине ашаалан зөөдэг паромууд, нефть олзоборилдог предприятинуудта шухала хэрэгтэй буксирнууд ородог.

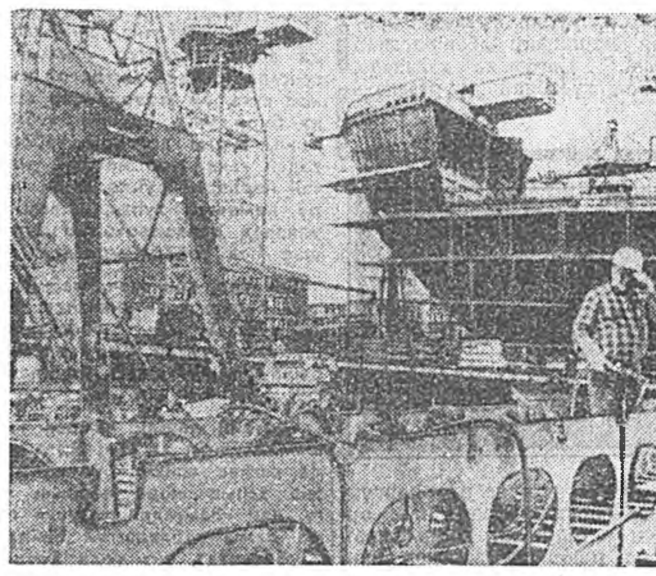

ЗУРАГ ДЭЭРЭ: А. Варскиин нэрэмжэтэ верфь дээрэ. СССР-эй захилаар үшөө нэгэ судна бүтээгдэжэ байна.

ТАСС-ай фотохронико.

ХИЛЫН СААНАҺАА

ТАСС • АПН

ГЕНЕРАЛЬНА АССАМБЛЕЙН СЕССИ

НЬЮ-ЙОРК. ООН-ой Генеральна Ассамблейн 39-дэхи сесси дээрэ юрэнхы политическэ хөөрэлдөөнүүд эхилбэ. Уласхоорондын байдалай бүхы гол шухала асуудалнууд зүблэхэ зүйлдэ оруулагданхай. Тусхайлбал, мүнөө үеын гол шухала асуудалнуудые шиидхэлгын — ядерна дайнай аюулые зайсуулан саралгын тодорхой харгы замуудые шиидхэлгэдэ хөөрэлдөөнүүдтэ хабаадагшад гол анхаралаа хандуулха байна. Буу зэбсэгүүдые бүтээн гаргалгые хизаарлаха, элдэб районуудтахи түгшүүрилые һулаpуулха, арадуудай эрхэ сүлөөтэйгээр, бэеэ дааһан байдалтайгаар хүгжэлгые хангаха асуудалнууд сессидэ хабаадагшадай зүбшэн хэлсэлгэдэ табигдаха юм. Советскэ Союз, социалис оронууд, эб найрамдалта бусад гүрэнүүд эдэ асуудалнуудые ООН-ой дээдэ хуралдаанай зүбшэн хэлсэлгэдэ табихын тула тодорхой дурадхалнуудые оруулба.

СОВЕДҮҮДЭЙ ОРОНТОЙ НЯГТА ХОЛБООТОЙГООР

УЛААН-БААТАР. 60 жэлэй ойе оронон ажалшадай һаяар тэмдэглэхэеэ байһан Монголой Арадай Республикые байгуулга хадаа Монголые хүдэлмэришэд олон таряашадай дэлхэй дээрэхи түрүүшын гүрэнтэй— Соведүүдэй оронтой нягта холбоотойгоор социалис ёһоор хүгжэлтын замда гаргаа һэн гэжэ МНР-эй гадаадын хэрэгүүдэй министр М. Дүгэрсүрэн «Үнэн» газетэдэ толилуулһан статья соогоо тэмдэглэнэ.

Мүнөө аха дүү хоёр арадай хоорондохи харилсаан МНР-эй нийтын ажабайдалай бүхы талада хабаатан байна. Эдэ бата бэхи харилсаа холбоон үргэн ехэ, бохёон байгуулхы, түгэлдэр хүсэтэй юм. Тиимэһээ тэрэ Монголой газар дээрэ социализмын материально-техническэ бааза хурдан түргэнөөр байгуулгын шухала нүхэсэл болоно.

Манай үе сагай нийтын хүгжэлтэ дэбжэлтын шиидхэхы хүсэн болохо социалис хани нэгэдэлдэ гүрэнүүдэй нэгэдэлые, жагсаалые саг үргэлжэ бэхижүүлхэ гээшэ интернациональна үндэр дээдын уялгамнай болоно гэжэ МНРН болон МНР-эй правительство тоолодог байгаа, мүнөөшье тоолоно.

Манай революциин түрүүшын үдэрнөө хойшо МНР социализмын гадаадын политикын гол ёһонуудан нэгэн болохо нийтын ондо ондоо байгуулалтатай гүрэнүүдэй амгалан гуримаар зэргэ оршохын түлөө тэмсэнэ.

Мүнөөнэй орёо түгшүүрилтэй оршон байдалда МНР аха дүү оронуудтаяа хамта ажал ябуулгаяа ниилүүлэн нэгэдүүлнэ. МНРП-гэй XVIII съезд дээрэ иимэ хараа шэглэл тодорхойлогдоо һэн.

Ази болон Номгон далайн оршондохи гүрэнүүдэй хоорондо нэгэ нэгэндээ добтолхогүй, хүсэ хэрэглэхэгүй тухай конвенци баталха тухай дурадхал МНР оруулһан байгаа.

Агуухэ социалис хани нэгэдэлтэ гүрэнүүдэй бата нэгэдэлтэй бүлэ дотор нягтаар жагсажа, манай орон 60 жэлэйнгээ ойе тэмдэглэхэ юм.

ЖЕНЕВЭДЭХИ КОНФЕРЕНЦИ

ЖЕНЕВЭ. Парламентнууд хоорондын холбооной 72-дохи конференци сентябриин 24-дэ эндэ нээгдэбэ. Зуугаад гүрэнэй парламентнуудай 450 шахуу депутат тэрэнэй хүдэлмэридэ хабаадахаяа Женевэ ерээ. СССР-эй Верховно Соведэй Национальностьнуудай Соведэй түрүүлэгшэ А. Э. Восс түрүүтэй СССР-эй парламентска бүлэгэй делегаци эндэ ерэнхэй.

Мүнөө үедэ уласхоорондын байдалан улам орёо түгшүүрилтэй боложо байха үедэ дэлхэн дээрэхи байдалые политическэ, экономическа ба социальна байдалые зүбшэн хэлсэлгэ зүблэхэ зүйлэй гол асуудал болоно. Колониализмые, расизмые, арһа яһанай илгаа гаргалгые, илангаяа Урда Африкадахи апартеидэн захиргаание усадхаха, Намибиие хуули бусаар булимтаран эзэмдэлгые болюулха хэрэгтэ депутадуудай оруулдаг хубитые конференци мүн лэ хаража үзэхэ байна, Эрэшүүлтэй эхэнэрнүүдэй адли тэгшэ эрхэтэй болохыень туйлахын тула парламентска ба бусад ябуулгануудые бэелүүлхэ шухала байһан тухай конференцидэ хабаадагшад һанамжануудаа халан абалсаха байна.

ИНДИИН ЭРДЭМТЭДЭЙ, УРАН ЗОХЁОЛШОДОЙ, ЖУРНАЛИСТНУУДАЙ УРЯА

ДЕЛИ. Дотоодын болон гадаадын хархис хүсэнүүдэн орон доторхи байдалые улам хүшэр хүндэ болгохые хараалһан ябуулгануудта эсэргүү тэмсэлээ эдэохижүүлхыень Индиин элитэ мэдээжэ ехэ бүлэг эрдэмтэд, уран зохёолшод болон журналистнууд арад зонине уряалба. Тэдэнэн толилуулһан мэдүүлгэ дотор тэмдэглэгдэһэнэй ёһоор, орон дотор болон хилын саана харата ябуулгануудаа бэелүүлжэ байһан Индиин Республикын дайсад тэрэнэй нэгэдэл таһалхые, газар дайдынь бүрин бүтэн байлгые буруу һүргэхые, шалэһэн зампаань оронoй хүн зонине хадууруулхые һэдэнэ. Тиимэһээ тэдэнэр шажан мүргэлэй-угсаатанай хёмороо зүришэлдөө үүдхэнэ, зарим районуудта үгэсөөгэ харата ябуулгануудые дэбэргэнэ. Бүхы патриодууд зэргэнүүдээ улам нэгэдүүлжэ, энэ үгэсөөдэ шанга харюу сохилто үгэхэ ёһотой.

АНДА ХОТЫН НЭРЭМЖЭТЭ

УЛААН-БААТАР. Монголой нийслэл хотын түбэй үйлсэнүүдэй нэгэниинь Эрхүүгэй нэрэмжэтэ болгогдоо. Энэ ушартан дашарамдуулагдажа, хотын ажалшадай түлөөлэгшэдэй митинг болоо. МНРП-гэй ЦК-гай Политбюрогой гэшүүн, партиин Улаан-Баатарай горкомой нэгэдэхи секретарь Б. Алтангэрэл тэрээн дээрэ үгэ хэлээ. Монгол болон совет арадуудай хоорондохи аха дүүгэй хани барисаае, али бүхы харилсаа холбооe бэхижүүлгэдэ Улаан-Баатарай анда—Эрхүү хото ехэ хубитаяа оруулһан байна гэжэ тэрэ тэмдэглэбэ.

ЛЕ ЗУАН ИНДИДЭ

ДЕЛИ. Вьетнамай Коммунис партиин ЦК-гай Генеральна секретарь Ле Зуан Индиин премьер-министр Индира Гандиин уряалаар зургаан үдэрэй албанай хэрэгээр эндэ ерэбэ. Премьер-министр И. Ганди, Индиин правительствын гэшүүд, бусад тусхай тушаалтад, олонийтын түлөөлэгшэд Палам гэжэ уласхоорондын аэропорт дээрэ хүндэтэ айлшаа угтаа.

Хоёр ороной хүтэлбэрилэгшэд Индиин ба Вьетнамай хоорондохи худалдаа наймаанай-экономическа харилсаае саашадань хүгжөөлгын асуудалнуудые, мүн уласхоорондын байдалай шухала асуудалнуудые, тусхайлбал, Зүүн-Урда ба Урда Азидахи байдалые, ядерна дайнай аюулые усадхан зайсуулха хэрэгтэ бүлэглэлнүүдтэ хабаададаггүйшүүлэй хүдэлөөнэй үүргые, эб найрамдал ба аюулгүй байдал хангалгын хэрэгые зүбшэн хэлсэхэ байна.

АЮУЛТАЙ ХОЛБООН

НЬЮ-ЙОРК. Ойрын гурбан һарын турша соо США Сальвадорой хархис захиргаанда «үшөө 10 гү, али 15 вертолет» дамжуулан үгэхэ байна. Энэ жэлдэ Дауртегэй дахуулнуудай захиргаанда сэрэгэй туһаламжа үзүүлхэ талаар США-гай конгрессэй таһалһан 196,5 миллион долларой тоосоогоор «Хьюи» түхэлэй вертоледууд Сальвадорто эльгээгдэхэ байна гэжэ ЮПИ агентство мэдээсэнэ. Энэ мүнгөөр Сальвадорто элдэб буу зэбсэг худалдагдажа абтана.

Зүүнэй үзэлтэй хүсэнүүдтэ эсэргүүгээр дүрөөн жэл соо дай хэжэ байһан захиргаанда сэрэгэй туһаламжаяа үргэдхэхые Рейганэй захиргаанай конгрессые этигүүлэн найдуулһыень олон тоото вертоледуудые Сальвадорто эльгээжэ байһан ушарынь элирхэйлэн гэршэлнэ гэжэ «Вашингтон пост» газетэ тэмдэглэнэ.

СОЁЛ БА АЖАБАЙДАЛ

ОРОД ХЭЛЭНЭЙ ҺАЙНДЭР

Ород хэлэнэй заншалта болоһон зунай уласхоорондын Олимпиадада ерэһэн бүхы бүмбэрсэг дэлхэйн эдир үетэнние һаяхан нийслэл Москвамнай табадахияа угтаа юм. Мүнөө жэлэй мүрысөөндэ 45 оронние түлөөлһэн 320 хүбүүд ба басагад хабаадаа. Эдэнэр хадаа гол түлэб, национальна олимпиададуудта илажа гараһан эрхимэи эрхимүүд гээшэ. Тиимэһээ аяар 108 алтан, 72 мүнгэн, 48 бронзо медальда хүртэжэ, баяртай, омогтой тэр гэртээ бусаһаниинь огто гайхалгүй. Гадна, Олимпиадада хабаадаһан һурагша бүхэн дурасхаалта медаль, элдэб гарай бэлэг, значогуудһаа гадна, энэ ород хэлэнэй һайндэрэй мартагдашагүй амисхаал сээжэдээ хадуун, түрэл нютагтаа абаашаһаниинь юунһээшье үнэтэй ааб даа.

МОСКВАДА ОРОХО ЗАМ

Ород хэлэнэй Олимпиадада гурбан жэл соо бэлдэдэг юм. Түрүүн һургуулинуудта, удаань хото городуудта, тиигээд округуудта (воеводство, штат, департамент гэхэ мэтэ) илагшадые тодоруулха мүрысөөнүүд үнгэргэгдэнэ. Элдэб гүрэнүүдтэ ород хэлэ заалгын ба нэбтэрүүлэн тараалгын хэмжээнэй ондо ондоонь арсашагүй. Хэрбээ ЧССР, ГДР, Польшо гэхэ мэтэ гүрэнүүдтэ бүхы һурагшадай шудалдаг һаа, Франциида, Великобританиида гү, али США-да ород хэлые имагтал хоёрдохи гү, али гурбадахи хари хэлэн болгожо үзэдэг байна бшуу.

Харин тиихэдэ хүгжэжэ байгаа оронуудые абажа хараха болоо һаа, Советскэ Союзтай хани барисаа тогтоохо тэндэхи нютагай бүлгэмэй эмхидхэһэн тусхай түбүүдтэ эдир үетэн ород хэлэ шудалха арга боломжо олодог гээшэ. Жэшээлхэдэ, Конакриһаа ерэһэн 12 наһатай гвинеец Ба Абдулай гэгшэ иимэ түбэй дэргэдэхи үдэшын курсануудта зургаа һара соо ябажа, ород хэлэ үзэһэн аад, Москвада гансата «бронзо» медальда хүртэжэ һалаа ха юм.

— Саашадаа һуралсалаа үргэлжэлүүлээд, врач мэргэжэлтэй болохоб. Иимэнээ медицинскэ номуудые ород хэлэн дээрэ уншаха гэжэ эртээнһээ бэлдэнэм,— гээд, Ба Абдулай намда хөөрөө.

Эдир хүбүүд ба басагадай адли бэшэ бэлэдхэлтэй байһые хараада абажа, Москвагай Олимпиадын уласхоорондын жюри тэдэниие гурбан бүлэг болгон хубаагаа юм. Алишье бүлэгтэ оруулагдаһан хүн бүхэн гурбан янзын шалгалта баридаг байба: уншалга ба хөөрэлдөөн, сочинени бэшэлгэ ба Советскэ Союз тухай эрдэм мэдэсынь хэмжээе тодорхойлолго. Энэ удаа Москвада болоһон Олимпиадада КНДР, Перу, Гвиней, Иран, Никарагуа, Сейшельскэ аралнууд ба Эфиопи түрүүшынхеэ өөһэдынгөө түлөөлэгшэдые эльгээгээ.

«ХЭЛЭН ГЭЭШЭ АРАДАЙ ЗҮРХЭНЭЙ ТҮЛХЮУР»

Намтай хөөрэлдэһэн эдиршүүл ород хэлэ шудалха зорилго элдэб шалтагаанаар урдаа табиһан байба. Зүгөөр тэдэнэй харюунуудые хамталха болоо һаа, гол түлэб нэгэл хараа бодолдо ерэжэ болмоор. Тэрэнь юуб гэхэдэ, айлшаднай ондоо оронон арадай сэдьхэлые ойлгохо, ондоо оронтой танилсаха хүсэлтэй байһанһаа энэ зүргэ һунгаһ шэлээ бшуу. «Хари хэлэ шудалха хүнгэн бэшэ гэжэ хүн бүхэн мэдэдэг,— гээд ГДР-һээ ерэһэн Сюзанна Демаль харюусана.— Зүгөөр оролдоод байбал, айхабтар ехэ шагналда хүртэхэш: шудалһан хэлэншини ород арадай зүрхэнэй түлхюур шамда бэлэглэхэ». Тэрэнэй һанал бодолые Чехословакиин түлөөлэгшэ Любор Кралик дэмжэнэ: «Хэды хэлэ ши мэдэхэбши, тэды дахин хүн гээшэш» гэжэ словагууд хэлсэдэг. Хүн бүхэн сэдьхэлтэй гээшэ ааб даа, Тэрэнь—бүхы арадаиь сэдьхэлэй нэгэ хуби мүн. Хэрэгээ ши хэдэн хэлэ мэдэхэ һаа, тэды дахин олон сэдьхэлтэй болохош». Францииһаа ерэһэн Фабьен Алькараз ородон уран зохёолдо айхабтар ехэ дуратан, тиимэһээ ойрын сагта Толстой, Чехов, Горький гэгшэдэй номые түрэл хэлэн дээрэнь уншадаг болохоео байһандаа баргагдашагүй баяртайб гэжэ сэхэ мэдүүлээ. Саашадаа оршуулагшад болохо эрмэлзэлтэй итальян эдир басагад Карла Абате, Ирина Педда гэгшэд: «Совет ороной баяншье, һониншье соёл культурые нэн түрүүн ойлгожо абаха хүсэлтэйбди»,— гэжэ намда хөөрөө. Тиихэдэ Потсдамһаа ерэһэн Эстер Дюрер ород хэлэнэй ашаар Олимпиада дээрэ Вьетнамһаа болон Кубаһаа ерэһэн үетэнөөрөө танилсан нүхэсөөб гэжэ баясана. «Энээнһээ хойшо би шэнэ нүхэдтэеэ бэшэг бэшэлсэдэг болохоб!»—гэжэ Эстер хөөрэнэ. Тиихэдэ Болгариһаа ерэһэн Яна Назарова зүрхэеэ хөөрэнгөөр иигэжэ мэдүүлээ: «Ород хэлэн бүхы сэдьхэлыемни доһолгоо, би тэрээнтэй наһан соогоо хахасахагүйб».

«АЖАВАЙДАЛАЙ ГҮН УДХАТАЙ БАЙХЫН ТУЛА СУГ ХАМТА АЖАҺУУХА, СУГ ХҮДЭЛХЭ ХЭРЭГТЭЙ»

Ингэжэ өөрынгөө сочинени соо США-гай түлөөлэгшэ Элизабет Кирквуд бэшэһэн байна. Сэхынь хэлэхэдэ, эндэ суглараһан эдир үеын түлөөлэгшэд бүмбэрсэг дэлхэйнгээ ерээдүй тухай ехэшүүлһээ дутуугүйгөөр һанаагаа зободогоо элирхэйлээ. Тэдэнэй сочинени соогоо ниитэлһэн зарим ушарта энеэдэтэйшье, зарим ушарта дан хэтэрүүлэн алдапаншье һанамжануудай саада тээ яһала гүн удхатай бодолнууд бии гэжэ абаһаар ойлгохоор. Жэшээлхэдэ, Даниһаа ерэһэн Асгер Лауритсен өөрынгөө сэдьхэлэй һанаае иигэжэ сэб сэхэ руупь бэшэнэ: «Дайн болобо гэжэ зүүдэлээб. Үглөөдэрынь оршолонто түби дээрэ гансаараа үлэшэнэ хэбэртэйб. Ямар айдаһатай гээшэб! Юрэдөө, зүүдэндээ иимэ юумэ хараашамни болоо». ФРГ-гэй түлөөлэгшэ Карл Барциковски иигэжэ тоолоно: «Хүн бүхэн өөрынгөө үглөөдэр тухаи бодомжолно, тиихэдээ нүгөөдэр тухайгаа шэбшэхэеэ мартажархина. Нүгөөдэр тухайгаа заабол бодомжолоёл! Минии һанахада, мүнөө үнгэржэ байгаа манай Олимпиада—эб найрамдал тээшэ зориһон үшөө нэгэ харгы». Харин Карл Барциковскитай суг ФРГ-һээ ерэһэн эдир Катарина Гонзар бүришье ээлдэр хүүгэн зангаар этигэл найдалаа иигэжэ элирхэйлнэ: «Хэрбэеэ бүхы дэлхэйн хүн зоной бидэнэр, Олимпиадада хабаадажа байгшад шэнгеэр бэе бэеэ мэдэхэ болошоо һаань, энэ ногоон һайхан Газар дэлхэй дээрэмнай нэгэшье буу зэбсэг харагдахаяа болихо, нэгэшье гранадай тэһэрхэ соностохогүй һэн. Тиихэдэнь үхибүүд һүниндөө амгалан нойрсожо хоноод, үдэртөө һургуулидаа һураха байгаа бшуу».

«ҺАЙНДЭРЭЙ АРБАН ХОНОГ»

Олимпиадын үнгэргэгдэһэн арбан хоногой оройдоол гурбаниинь шалгалта, мүрысөөнүүдтэ зорюулагдаа ха юм. Шалгалтануудшье тиимэ аймшагтай шанга байгаа гэхын аргагүй, юуб гэхэдэ, ород хэлэ түгэс һайн мэдэдэгээ харуулхаяа һанаһан айлшаднай асуудалда харюусажа байтараа, гэб гэнтэ «Подмосковные вечера» гэжэ дуу ханхинуулжа, бултанние, тэрэ тоодо жюриешье хүхеэдэг байба. Үлэһэн долоон хоног соонь эдир айлшаднай совет ороной нийслэл хототой, тэрэнэй хүшөөнүүдтэй, театрнууд болон музейнүүдтэй танилсаа. Москва шадарай пионерлагерьнуудта урюулан ошожо, үетэн нүхэдтэеэ уулзан, суута Звездно городогто совет космонавтнуудые золгоо. Олимпиадын «эгээл шаргал шара хабаадагша» гэһэн ара нэрэ зэргэдэ үхибүүдэй зүгһөө хүртэһэн хүхюун дорюун абаритай, шогууша үгэтэй Шотландиһаа ерэһэн Митчел Кевин намтай хөөрэлдэхэдөө, эды үсөөхэн үдэр соо иимэ олон юумэ Москвада харахаб гэжэ этигээгүй ябаалби гэжэ мэдүүлээ. Тиихэдээ айхабтар тэсэбэритэйгээр, даруу номгоноор бүхы юумые ойлгуулха, ушар уигиинень хөөрэжэ үгэхэ гэжэ оролдодог байһан ород багшанарта сэдьхэлэй баясхалан хүргөө. Оройдоол 9 наһатай, эгээл эдир олимпиец гэжэ тоотой Афганистанһаа ерэһэн Змарай Каюм Нурзайтай хөөрэлдэхэдэмни, энэ хөөрхэн харахан хүбүүхэн: «Намда москвагай мороженo ба.., үдэшын хатарнууд хэзээшье мартагдахагүй»,— гэжэ сэхэ хэлэбэ. Үнгэржэ ерэхэдээ тэрэ сочинени бэшэхэеэ ошоогүй байшоо. Юуб гэхэдэ, «эндэ ябахадам, нюдэмни эреэлжэлээд, үзэгүүд урдамни гүйлдэшэнэ, хатаршана хэбэртэй», гэжэ «оорыцхсэрээ» ойлгуулба. Тиибэ ябашье һаань, ганса Змарай Каюм Нурзайда бэшэ, Олимпиадада хабаадаһан бүхы эдир хүбүүд, басагадта энэ арбан хоногой һайндэр мартагдахагүйл.

«БИДЭ ЧЕМПИОНИИЕ ҺУНГАА БЭШЭБДИ»

—гэжэ Олимпиадын һүүлшын үдэр ород хэлэнэй ба литературын багшанарай Уласхоорондын ассоциациин генеральна секретарь, А. С. Пушкинай нэрэмжэтэ Ород хэлэнэй институдай (энэл институт Олимпиада эмхидхэдэг габьяатай) профессор Виталий Костомаров манда хэлэбэ. — Хилын саанахи оронуудай эдир үетэн ород хэлэ хэр зэргэ шудалжа байгаа юумэ ааб гэһэн асуудалаар һонирхоһомнай ойлгосотой. Олимпиадын үнгэргэгдэдэг болоһон сагһаа хойшо гэхэ гү, али эдэ 12 жэлэй туршада тэрэнэй юрэнхы хэмжээн ниилээд дээшэлээ. Энээнэй шалтагаан дурдаха болоо һаа, хэдэн хурсаяа дараха ушар гараха. Нэгэдэхеэр, ород хэлэ заадаг багшанарые бэлдэлгын шанар хаа хаанагүй һайжараа, хоёрдохеёр, бүлэг эрдэмтэд болон мэргэжэлтэдэй, тэрэ тоодо совет эрдэмтэдэй хабаадалгатайгаар бэшэгдэһэн эрхим һайн учебнигүүд олоор барлагдан гарадаг болоо. Гурбадахяар, ород хэлэнэй дэлгэрэлтэдэ элдэб оронуудай һурагшадай Москвада үнгэргэгдэдэг нимэрхүү Олимпиаданууд, тэрээндэ бэлэдхэл гүнзэгы удха шанартай. Манай тодорхойлһоной ёһоор, Олимпиадада бэлэдхэлэй түрүүшын шатануудта зургаан миллионһоо үсөөн бэшэ үхибүүд хабаададаг байна. Олимпиадада илажа гарагшад Советскэ Союзай дээдэ һургуулинуудта стипенди абаад һураха эрхэдэ хүртэдэг гэжэ нэмэн хэлэхэ байнаб».

Валерия ПРУТ,

(АПН).

АЖАБАЙДАЛААР БАТАДХАГДАА

Дайнай һүүлээрхи Европын түүхэдэ ехэ ба гайхамшагта үйлэ хэрэгүүд олон юм. Гэбэшье 1970 оной августын 12-то Советскэ Союзай ба Германиин Федеративна Республикын хоорондо Москвагай договорто гар табилга тэдэнэй дунда онсо һуури эзэлдэг.

Тус договор болоол гүрэнүүдэй хоорондохи харилсаануудай миил документ болоо бэшэ, харин Европо түбиин политическэ байдалда шухала үүргэ дүүргэдэг эдэ харилсаануудта хубилалта хэһэн байгаа. Москвагай договорой баталагдахын урда хорёод жэлэй туршада ФРГ дэлхэйн хоёрдохи дайнай дүнгүүдые шэнээр хаража үзэхэ хараа шугам нэтэрүүгээр бэелүүлдэг, хүршэнэрэйнгөө газар дайдада шунахайрдаг байгаа гээд мэдээжэ. Иимэ хараа шугамынь тус түбидэ шахардуу байдал тохеолдуулдаг, Европын гүрэнүүдэй хоорондохи харилсаа холбооиндо һаад түбэг татадаг байһан. Москвагай договорто гар табилга хадаа ФРГ Европодохи бодото байдалые бодолтойгоор сэгнэдэг болоо гэһэн удхатай һэн.

Европын хилэнүүдэй эбдэршэгүй байһан тухай гол бодол хадаа 1970 оной августын 12-ой договорой гол уг удхань болоно. Верховно Соведтэ договорые хаража үзэхэ үедэ энэ гол бодолой удха шанар тухай хэлэхэдээ, СССР-эй гадаадын хэрэгүүдэй министр А. А. Громыко иигэжэ тэмдэглээ һэн: «Хилэнүүд тухай асуудалай дайнай гү, али амгалан тайбан байдалай асуудал болодог, Европодохи аюулгүй байдалай гол хубинь болодог туладань энэ хараа бодол айхабтар шухала юм». Москвагай договор газар дайдын асуудалаар хоёр талын байдалые тодорхойлһон, эдэ оронуудай арадуудай аша туһада, Европодохи ба бүхы дэлхэй дээрэхи амгалан тайбан байдалай аша туһада СССР-эй болон ФРГ-гэй хоорондо харилсаа тогтоожо, хүгжөөхэ политическэ үндэһэ һуури табиһан юм.

Мүнөө, Москвагай договорто гар табигдаһанай һүүлээр 14 жэл үнгэрөөд байхада, тэрэнэй айхабтар ехэ удха шанартай байһан тухай тобшолол хэхэ бүхы үндэһэ һуури бии. Ондоогоор хэлэхэдэ, 1970 оной августда Москвагай договор зүйтэй зүбөөр ба саг болзорто баталагдаһан байгаа гэжэ ажабайдалаар батадхагдаа.

Тус договор хадаа СССР-эй болон ФРГ-гэй хоорондохи харилсаа холбооe үргэдхэхэ зам нээгээ һэн. Тиигэжэ гүрэнэй хүтэлбэрилэгшэд албанай хэрэгээр нэгэ нэгэндээ айлшалдаг, политическэ зүбшэлгэнүүдые хэдэг болоо, хоёр ороной хоорондо эд баялигай эрьесэ хараа байса дээшэлээ һэн. Хүгжэнги капиталис гүрэнүүдтэй СССР-эй хэдэг худалдаа наймаанда ФРГ түрүүшын һуури батаар эзэлдэг болонхой.

Тус договор Европодохи байдалай бүхы хүгжэлтэдэ һайн нүлөө үзүүлээ. Бусад социалис гүрэнүүдтэй ФРГ-гэй договор баталхын тулада һайн нүхэсэл болоо, Баруун Берлинэй асуудалаар 1971 оной сентябриин 3-да дүрбэн талын хэлсээ баталалгада һайн үүргэ дүүргэһэн, 1975 ондо аюулгүй байдалай ба харилсаа холбооной асуудалнуудаар ниитэ Европын зүблөөе бэлдэжэ үнгэргэлгэдэ болохотой нүлөө үзүүлһэн байгаа.

ФРГ-дэ шанга тэмсэлэй эрхэ байдалда Москвагай договор баталагдаһан гээшэ. ХДС/ХСС-эй бүлэглэл эсэргүү ябуулгануудые үүдхэжэ, бундестагта тус договорые буруу һүргэхые оролдоһон байна. Энэ тэмсэлынь Москвагай договорые баталалгаар түгэсхэгдөө һэн. Теэд мүнөөдэршье тус договорой уг удхань болохо асуудалнууд тушаа тэмсэл үргэлжэлһөөр. Европын хилэнүүдэй зөдэршэгүй байлгын гол ёһые эбдэхые оролдогог хүсэнүүдэй ябуулгаяа эдэбхижүүлжэ байһаниинь энээн тухай гэршэлнэ.

Европын хоёр ехэ гүрэнэй харилсаа холбооndо үндэһэлдэг Москвагай договорой шэнжэ шанарта болон үгэ үзэгүүдтэнь таарахагүй бусад баримтанууд бии байна. Советскэ Союз болон тэрэнэй союзнигууд тээшэ шэглүүлэгдэһэн түрүүшын сохилто хэхэ американ ядерна хэрэгсэлнүүдэй ФРГ-гэй газар дээрэ тодхогдожо байһаниинь, ФРГ-дэ стратегическэ зорилготой бомбардировочно авиаци, мүн тэрэшэлэн холын зайда хэрэглэгдэхэ ракетэнүүдые бүтээлгые хорихо гэһэн шиидхэбэриие болюулга хадаа СССР-тэ, мүн баһа Европын бусад гүрэнүүдтэ арад зоной һанаае ехээр зобооно.

1970 оной Москвагай договорой, мүн тэрэшэлэн уласхоорондын бусад хэлсээнүүдэй уг удхань хадаа Европодохи амгалан тайбан байдалда аюул тохёолдуулха политика бэелүүлхэгүй, харин тэрэниие сахин хамгаалгада туһа нэмэри хэхэ гэһэн эрилтэ Германиин Федеративна Республикын урда табина. Дэлхэй дээрэхи байдалые хараада абаха болоо һаа, асуудалые иимээр табилга далаад онуудайхиһаа өөрэгүй шухала юм.

Алексей ДЕДУШКИН,

(АПН).

Манай Байгал шадар алтан намарай эхилэн сасуу гэхээр республикын ажалшад ой тайгадаа, хүбшэдөө олоороо гаража, элбэгээр ургаhан алим жэмэс, hархяаг, hамар суглуулжа абахын хойноhоо эрмэлзэдэг гээшэ. Тэдэнине саг соонь байра дээрэнь суглуулжа абаха, болбосоруулха болон худалдаа наймаанай эмхинүүдтэ тушааха гээшэ хойшолуулашагүй зорилго болоно.

Республикын хэдэн районуудай лесхоз, госпромхоз, коопзверопромхозуудай хүдэлмэрилэгшэдтэй манай корреспондент хөөрэлдэжэ, байгаалиин баялиг, илангаяа хушын hамар суглуулгые хэр зэргэ бэлэдхэлтэйгээр угтажа байhаарнь hонирхожо, тэдэ нүхэдhөө тодорхой харюу абаба.

МАНАЙ ХӨӨРЭЛДӨӨН

ЖЭМЭС, hАМАР ЭЛБЭГ ГҮ?

Прибайкалиин районой коопзверопромхозой директор Е. А. КЛОКОВ:

—Байгша ондо манай районой хүбшэ, тайгада, үхэр нюдэн, нэрhэн, ташаргана (клюквэ) хэзээ хэзээнэйхиhээ элбэгээр ургаа. Байгаалиин хэшэгэй унахаhаа урид районойнгоо аңгуушад, hурагшадые ойдо гаргажа, үхэр нюдэ элбэгээр суглуулжа абаабди. Мүнөө 32 центнер жэмэс суглуулагдажа, худалдаа наймаанай газарнуудта эльгээгдээ. hаяын үдэрнүүдтэ клюквэ суглуулхаяа хүбшэдэ гарагшадай тоо үдэрhөө үдэртэ олошорно. Алим жэмэс Байгал далайн, Түрхэ, Золотой ключ гол, горхонуудай эрьеэр ургаhан байна. Тиихэдэ Эрхирэг горхоной hабые зубшан hархяаг элбэгээр гаранхай. Эдэ үдэрнүүдтэ тэдэниие суглуулжа, болбосоруулжа абахаяа эмхидхэлэй горитой хүдэлмэри ябуулжа эхилэнхэйбди.

Тэрэшэлэн 500 центнер хушын hамар суглуулжа абаха түсэбтэйбди. Мүнөө Эрхирэгэй, Түрхын участогуудай ангуушад болон hамар сохихо дуратайшуул ойдо эмхитэйгээр гаранхай. Элэнэрые тус участогуудай хүтэлбэрилэгшэд М. П. Семенов, В. Э. Меркин гэгшэд хүбшэдэ мори унаагаар абаашаhан байна. hаяар иишэ нэгэ трактор эльгээгдэжэ, эдэнэрэй суглуулhан hамар байра дээрэнь тушаажа абаха юм.

Кабанскын районой коопзверопромхозой охотовед А. Р. Лужников:

— Манай ажахын хүдэлмэрилэгшэд байгша ондо 75 центнер үхэр нюдэ суглуулха түсэбөө арбаад центнерээр үлүүлэн дүүргэбэбди. Эдэ үдэрнүүдтэ клюквэ, алирhа суглуулжа эхилэнхэй. Тиихэдэ, Бабушкин, Качи шадар hамар элбэг гэжэ вертолетоор багсаамжалагдаа hэн. Мүнөө эдэ участогууд руу hамар сохихо дуратайшуулай хэдэн бүлэг эльгээгдэбэ. Хараалагдаhан түсэбөө бэелүүлхын түлөө нютагай ажалшадые, ангуушадые хүбшэдэ олоорнь гаргахын тула эмхидхэлэй хүдэлмэри ябуулжа байнхайбди.

Түнхэнэй районой коопзверопромхозой директор В. В. Халматов:

— Районоймнай хүбшэ тайгада hамарай гараса яhала hайн. Илангаяа Зүүн-Мүрэнэй, Хэрэнэй, Аршаанай үйлэдбэриин ажахын участогуудай харьяата газарнуудта hамар суглуулагшад олон. Ажалай баян дүршэлтэй болоhон Борис Николаевич Жигалинай, Анатолий Антонович Шалбушкеевэй хүтэлбэрилдэг участогуудhаа түрүүшын тонно hамар тушаагдажа захалба. Жэшээнь, Зүүн-Мүрэнэй участогай хүбшэдэ гараhан Красильников, Кочаков, Хэрэнэй, Подлосинский, Зурбаев болон бусад тус тустаа 3—3,5 тонно hамар эдэ үдэрнүүдтэ тушааhан байна. Хүбшэдэ гарагшадта туhаламжа болгон гушаад морин, трактор, машина үгтэбэ. Энээнhээ гадна, хэдэн арбаад центнер дабhалагдаhан hархяаг худалдаа наймаанда эльгээгдээ. Сэхыень хэлэхэдэ, байгша ондо hамар болон hархяаг суглуулха түсэбнай үлүүлэн дүүргэгдэхээр хараалагдана.

Загарайн районой лесхозой директор Т. Д. Матвеев:

— Районоймнай зургаан участогуудай ангуушад, бусад хүдэлмэришэд өөhэд өөhэдынгөө даажа абаhан тайгада гаража, жэмэс, hархяаг, hамар суглуулжа эхилhээр үнинэй болобо. Мүнөө дээрээ 1661 килограмм үхэр нюдэн, нэрhэн, алирhан суглуулагдаа. Тиихэдэ hархяаг суглуулга түлэгтөө оронхой. Мүн эм домдо ородог зуугаад килограмм элдэб ургамал тушаагданхай. Эдэ үдэрнүүдтэ Асагадай хүбшэдэ hамар суглуулха тусхай бригада машинаар абаашагдаад байна. Багсаажа хэлэхэдэ, абаhан түсэбнай дүүргэгдэхэ ха.

Байгал далаймнай омогорхол болодог хаб загаhа-нерпые манай корреспондент С. Балдуевай буулгаhан зураг дээрэ харанат. Тэдэнэй тоо толгой hүүлэй жэлнүүдтэ илангаяа түргөөр олошорно байнхай. Нерпын өөхэн ба арhан үнэтэйшье, үргэнөөр хэрэглэгдэдэгшье юм.

ХОМОРОЙ УРГАМАЛ ТАРИЖА ОЛОШОРУУЛАЯ!

1978 ондо хэблэгдэн гаргагдаhан «СССР-эй Улаан дэбтэртэ» Сибирьтэ ургадаг үзэмжэтэй арюухан сэсэгүүдтэй, эм домто шанартай ургамалнууд олоор оруулагдаhан юм. Тиихэдэ 1980 ондо хэблэгдэhэн «Сибириин хоморой шухаг ба үндэhэ таhаран хосорхо туйлдаа хүрэhэн ургамалнууд» гэhэн ном соо манай хизаартахи сэнтэй хомор ургамалнууд тухай тодорхой мэдээсэлнүүд үгтэhэн байна. Буряад оронойманай тала нугада, ой модон соо ургадаг 120 шахуу ургамал онсо харууhан доро абтаха ёhотой гэжэ тэрээн соо заагданхай.

Гол түлэб байгаалиин баялигые ашаглалгын дүрим хэтэрхэйгээр хазагайруулhанhаа, модо хайша хэрэг отолhонhоо, эм домдо ородог ургамалые хэмhээ ехээр суглуулhанhаа, эрдэмтэдэй зүбшэл, заабарида анхараагүйhөө боложо, ургамал ногооной амидарал хохидолдо ороно гээшэ. Республикаламнай ушардаг 70 янзын ургамалай гурбанайнь нэгэ хуби хоморой шухаг ургамалай тоодо оруулагданхай.

Жэл ерэхэ бүри зарим түхэлэй ургамалнууд үсөөрнэ. Тиимэhээл тэдэниие хуушанайнь янзаар үлөөхэ гэhэн зорилго хүн зоной анхаралда түбхын түрүүндэ байhаниинь элитэ. Илангаяа мэдээжэ, илангаяа олоной дурые татадаг иимэ ургамалнуудые нэрлэмээр гэбэл: жэжэхэнүүд, буржагарнууд, мүн пенсильванская гэдэг гурбан ондоо янзын сараана сэсэгүүд, тэрэнги, марьин корень, шасаргана, ирисы гэхэ мэтэ болоно. Купальница азиатская гэхэ гү, али бадма сэсэгүүдые баглаа баглаагаар, заримдаа тэбэри тэбэреэршье суглуулха ушар дайралдадаг. hүүлэй үедэ ойлгууламжын хүдэлмэриин урагшатайгаар ябуулагдахада, иимэ ябадал бага зэргэ үсөөрөө. Гэбэшье, шиигтэй нугада, ойн талмайнуудта ургадаг ягаа улаахан дэльбэтэй элэ сэсэгүүд үшөөл олоор таhалагдана. Тиимэhээл гэрэй хажуудахи участогуудта, ботаническа саадуудта үргүүлжа олошоруулха гэhэн дурадхалай оруулагдаhаниинь зүйтэй. Үндэhөөрөө хубааран гү, али үрэhөөршье эдэ сэсэгүүд олошорон ургадаг. Үрэhөөр таригдахадаа, сэсэгүүд гурбадахи жэлдээ сэсэглэдэг. hүүдэртэй газарта тариха хэрэгтэй.

Сибириин абрикос таламодото газарта, шулуулиг, элhэлиг ташалангуудта ургадаг. Май hарын hүүлээр, июниин эхеэр абрикосой hөөгүүд сагаа-ягаан сэсэгүүдээр нэгэ жэгдэ хушагдашадаг юм. Сэсэглэхынь үедэ мүшэрынь таhалха хэрэггүй. Иимэ hөөгүүдэй хажуугаар мал адуулха хэрэг хоригдонхой. Шэрүүн хүйтэниие, ган гасуурые ямаршьегүй дабажа гараха шадалтай, эртэ сэсэглэдэг эдэ hөөгүүдые олошоруулаа hаа, оршон тойронхи дайдыемнай одоо гоёор шэмэглэхэл hэн.

Гадна юрын мойhон, мүн Палласай яблони гэжэ нэрэтэй hөөг үндэhэ таhархаяа байhан шухаг ургамалнууд гэжэ тоологдоно. Сэсэглэхэ үедөө мойhоной хангал хэды hайхам! Эгээл энэ үедэ мүшэрыень таhалхаяа hарбайhан гарнуудые яагаад зогсоолтойб? Харин эдеэшээд, яршаг харахан үрэнүүдээр баглайран байhан мүшэртэ хорхойтогшод заатагүйл hаа таhалжа, мойhо түүхые урдилдэдэг. Заримдаа, hүхэ барижашье аашалха хүдхэшүүл ушардаг. Мойhо ботаническа саадуудта, гэрэйнгээ хажуудахи участогуудта тарижа харууhалхада, алишье талаараа ашатай туhатай. Палласай яблони ямарханшье хүрьhэ голодоггүй, пэгшысэ ургадаг, хүйтэниие бэлээр лабадаг, тиимэhээ ногооруулгын хүдэлмэридэ үргэнөөр хэрэглэжэ боломоор.

hуурин нютагуудаа, хото городуудаа болбосон түхэлтэй болгохын тула ногооруулгын хүдэлмэри эсэшэ сусашагүйгөөр ябуулха хэрэгтэй.

Буряад нютагуудай үргэн дэбисхэрые шэмэглэдэг ургамал ногоое тэрэ зандань үлөөхын тула нэн түрүүн гансал ургамал хюдалгые hэргылэлгээр бэшэ, харин ботаническа саад болон участогуудта hуулгажа тэдэниие олошоруулаял гэжэ уряалнабди.

О. СМИРНОВА,
Хяагтын В. А. Обручевой нэрэмжэтэ хизаар ороноо шэнжэлгын музейн научна хүдэлмэрилэгшэ.

Буряад оронойманай гүн тайгада олоороо үдэдэг сэнхир боро аад, гайхалтай зөөлэхэн арhатай хэрмэн эдэ үдэрнүүдтэ сүлөө забдагүй үбэлэйнгөө эдеэнэй нөөсэ болохо хушын hамар, нарhанай борбоосгойн шэмэтэ үрэhэ, бусад зүйлнүүдые суглуулжа байна. Үбэл болотор үшөө үды, тиибэшье hаань, энэ ажалша бэрхэ, шуран хурдан амитанай тайгын модоной шэлбүүhэд соогуур гүйлдэхые игаабари дулаахан үдэрнүүдтэ адаглан харахада hонин даа.

Г. ЛЕПИНСКИХЫН фото.

ДҮҮРГЭХЭ ЗОРИЛГОТОЙБДИ

Республикын агнуури олзоборилгын ажахынуудай дунда жэл бүри дэлгэрhэн социалис мүрысөөндэ манай госпромхоз гурбан жэлэй туршада таhалгаряагүй түрүү hуури эзэлжэ гараа юм. Тиин бидэнэр агнуури-олзоборилгын ажахын управлениин дамжуулгын Улаан тугта нэгэдэхи мүнгэн шантайгаар хүртэдэг байгаабди.

Агнуури олзоборилгын ажахынуудай дунда дэлгэрhэн мүрысөөнэй дүримэй ёhоор, гурбан жэлэй туршада таhалгаряагүй шалгаржа гарахадаа, управлениингээ дамжуулгын Улаан туг хэтэ мүнхэдэнь хадагалжа байхаар абахадаа, манай районой ангуушад болон бусад hалбариин хүдэлмэришэд аргагүй ехээр баясаа hэн. Госпромхозой хүдэлмэришэд арбан нэгэдэхи табан жэлэй үнгэрөөд байhан гурбан жэлдэ hамар, hархяаг, алим жэмэс болон эм домдо ородог ургамалнуудые суглуулха, мүн туруута ангуудай мяха, үнэтэ ангуудай арhа гүрэндэ тушааха даабаринуудаа сүм дүүргэдэг байгаа гээшэбди. Энээнhээ гадна район дотороо барилгын модо ехээр бэлэдхэдэг, ажахынуудта гэр байрануудые барижа үгэхэ түсэбүүдые таhалгаряагүй дүүргэжэ байдагаараа районойнгоо малшадай зүгhөө hайшаал, магтаалда хүртэдэг болонхойбди.

Байгша ондо жэмэс түүхэ даабарияа хэдэн процентээр үлүүлэн дүүргэжэ шадаабди. Мүн халяар, hархяаг дабhалха түсэбүүд үлүүлэгдэхээр хараалагдана. Байгаалиин баялиг суглуулха хүдэлмэри улад зоной дунда эмхидхэхэ талаар дүршэлтэй болоhон, участогуудые даагшанар Цыремпил Бимбеевич Дашеев, Виктор Самбуевич Батуев гэгшэд горитой туhа нэмэри оруулалсадаг юм.

Хабартаа сагай уларил муу байжа, хушын hамар энэ жэлдэ багаар ургаа. Тиибэ яабашье урдаа табигдаhан түсэбүүдээ дүүргэхэ зорилго табинабди. Зүгөөр хэрмэ, булга агнаха талаар баян дүршэлтэй болоhон мэргэн ангуушад хүбшэhөө баян олзотой бусаха гэжэ хүлеэгдэнэ.

Б. ГОМБОЕВ,
Захааминай районой госпромхозой директор.

НАМАРАЙ АГНУУРИ

Намарай эхин сентябрь hара хэдэхэн үдэрhөө түгэсэхэнь гээшэ. Үдэшэ үглөөниинь hарюухэншье hаа, наранай дээрэ гарахада үдэртөө дулаан болоно. Уhа голнууд дээрэ hүниндөө манан, үндэр хада уулатай газарта хюруу унана. Хуhанай набшаhан шарлажа, ногоон хагдаржа эхилбэ. Үдэр хоногой үнгэрхэ бүри шара набшаhад олошорно. Үшөө хэдэн хоногой үнгэрхэдэ, уляаhанай набшаhан улайжа, хүри-улаан болоод, удаань шарлажа захалха. Саашадаа hэб hаб гэhэн hалхинай ой модоной hүүлшын гоёолтые таhалжа, хуурай хүнгэн набшаhануудые агаарта үрхирүүлэн тарааха сагынь дүтэлбэл даа. Сентябрь hарада, модоной набшаhанай шарлан байха үеэр, нарата дулаан үдэрнүүд үзэгдэнэ. Энэ хаhада агаар айхабтар намдуу, тунгалаг байдаг. Огторгой сэлмэг хүхэ, ой модон үдэр ерэхэ бүри үнгэ будагаа хубилгажа, хургы торгоор хубсалхадал гэнэ. Ноб ногоон үнгэтэй нарhадай дунда алтан шара намаатай хуhан, ялабар уляаhад соохорлоходоо бүришье hаа гоёор харагдадаг.

Ой соо хон жэн, набшаhадай hаршаганан унахаhаа, хаа яа хүхэ бухын, шиисгалдай шубуухайнуудай абяа гарахаhаа бэшэ ондоо юушье дуулдахагүй.

Ёhотойл «алтан намар» гээшэмнай энэл ха юм. Эртэ урда сагhаа хойшо буряад зон энэ хаhые шара набшын үе гү, али «hамгадай халуун» гэжэ дэмы нэрлэдэггүй байhан. Юуб гэхэдэ, энэ үедэ бусяад эхэнэрнүүд наранда игаангаа айраг аарсаяа бусалгадаг, зээхэй, тоhо бүлэдэг, үбэлэйнгөө гутал хубсаhа оедог, арhа шүрбэhээ элдэдэг, нооhоо ээрэдэг заншалтай байhан. Ород арад энээниие «hамгадай зун» гэлсэдэг.

Мүнөө үедэ дулаан орондоо бусадаг шубууд ехэл сүлөөгүй. Холын аянда зорихынгоо урда тээ ехэ бэлэдхэл хэдэг гээшэ. Алаг туун болон олон түрэлэй бишыхан дууша шубуухайнууд hүрэг hүрэгөөрөө суглараад, ниидэхэ үдэр хүрэтэрөө эдеэ хоол бэдэрнэ. Дэгжэhэн дальбарaануудаа холын замда бэлдэжэ, шубууд тэдэнээ дахуулан ниидхэжэ hүргэнэ. Эгээл түрүүн хорхой шумуул тэжээлтэй шубууд: хараасгай, хүхы, гургалдайнууд бусана. Хамагай hүүлдэ ангир, hоно нугаhан, галуун болон хун шубууд дулаан орон тээшэ ниидэдэг гээшэ. Холын хойто зүгтэ тундрада нютагтай шубууд намартаа дулаан орон тээшэ бусахадаа, манай эндэ ойро зуура тогтожо амардаг, эдеэлдэг.

Буряадай АССР-эй Министрнүүдэй Соведэй дэргэдэхи агнуури-олзоборилгын управлениин соносхолоор уhанда тамардаг шубуудай намарай агнуури байгша оной сентябриин 1-hээ эхилэнхэй.

Агнууриин түрүүшын үдэрнүүдтэ Улаан-Удэ хотын, мүн хүдөө hууринуудай олон тоото хүдэлмэришэд, алба хаагшад, пенсионернүүд Сэлэнгын адагта, Хэжэнгын, Баргажанай, Яруунын нуурнууд дээрэ нугаhа агнаад, баян олзотой бусаhан байна.

Республикын ангуушадай бүлгэм Кабанскын бүлгэмтэй суг Кабанскын районой Корсаково, Шигаево тосхонуудта бааза баринхай. Эндэ агнаха путевко худалдадаг. Ангуушадта мотортой онгосонууд үгтэнэ. Егерьнүүд тэдэниие агнаха газартань абаашадаг, асардаг юм. Августын 31-нэй үдэшэ голой эрьеэр, нуурнуудые тойроод, хүн зон олон байба. Эндэшье, тэндэшье түүдэбшын галнууд ошотоно. Олон янзын үнгэтэй майханууд табигданхай. Ангуушад нууганнуудаа түхеэрнэ, бэлдэнэ. Урда жэлнүүдэй урагшатай агнуури тухай хөөрэлдөөнүүд hүниин тэн болотор үргэнөөр дэлгэрнэ. Сентябриин 1-нэй үглөөгүүр 6 саг багаар нэгэ нуурай эрьедэ буугай дуун хоёр дахин нэершэбэ. Энэмнай нугаhанай намарай агнууриин эхилhэн тухай тэмдэг байшоо. Тиигээдшье удангүй голой эрьеэр, нуурнуудые тойроод, буугай hүрэхэнь улам олошоржо, наранай гаратар замхабагүй.

Үдэшын 8 саг багаар, наранай hая ороод байхада, нуурай урда эрьедэ буугай абяан баhал дуулдажа, үдэшын агнуури эхилбэ.

Ангуушан үдэшэндөө наранай ороhон зүг тээшэ, үглөөгүүр тэрэнэй мандаха зүг руу буугаа тодхожо, нугаhадай ниидэхые хүлеэнэ. Үдэшэ, үглөөнэй наранай толондо ниидэhэн шубууд hайнаар харагдадаг, доогуургшье ниидэдэг ха юм.

Нугаhанай агнуурида ехэл болгоомжотой, нарин hэргэг ябаха шухала. Хүсэд юумэ таингүй, hулhан соо hаршаганаhан абяан тээшэ буудажа огто болохогүй. Ангуушад буу гэртээ бариха, үргэлжэ ябаха гэhэн милициин тусхай зүбшөөлтэй, агнууриин билетэй байха зэргэтэй. Хэрбээ энэ нангин журам хэлбэришэгүйгөөр сахяагүй hаа, агнахань хорюултай.

Үнэгэнэй, булганай, хэрмэнэй болон hолонгын гүлгэд ехэ боложо, байрлаха хубиингаа газар эзэлхэеэ түрэлхидөө орхижо, ажамидаралайнгаа түрүүшын замда гаранхай. Тэдэнэр зунайнгаа богонихон нооhо гүбижэ, үбэлэйнгөө нэхы нэмэргэ хэдэрхэнь.

Үбэлдөө зэрлиг амитадай эдихэ юумэн хомордожо, эдэнэр ядарал үзэдэг, хооhододог, турадаг гээшэ. Тиимэhээ үбэлэйнгөө тэжээл намартаа нөөсэлэн суглуулдаг амитад олон. Хэрмэн модоной гэшүүhэндэ hархяагуудые үлгэжэ хатаадаг. Охотноон шулуунай забhарта элдэб ургамалнуудые хабшуулна. Үргэншэ хулгана газар дорохи «амбаар» соогоо ороохоной залаа ургамалай түмhэ, үндэгэ, буурсаг суглуулдаг. Эшээндэ ородог тарбаган, доргон, баабгайнууд намарай hэрюундэ hайнаар хоолложо, ехээр таргалхые оролдоно.

Гүрөөhэнэй барисаан үнгэржэ, сентябриин тэнгээр бутын, хандагайн дуудаан эхилхэнь. Эдэ ангууд тугалнуудаа орхижо, ороонойнгоо газарта суглардаг.

Штатна ангуушад занга, хабхаануудаа, үбэлдөө байрлаха гэрнүүдээ заhана, алирhа, жэмэс түүнэ, хушын hамар сохино.

Намарай ольбон унажа, үдэр ерэхэ бүри хүйтэрнэ. Сентябриин 25-да үдэр hүни хоёр тэнсэдэг. Энээнhээ хойшо хүйтэн бороотой, харалган үдэрнүүд олон боложо, заримдаа саhаншье орон байдаг. Энээниие дулаан ороноо бусаха шубуудай зада гэжэ ангуушад нэрлэдэг. Хойто зүгhөө саhа шуурганда туугдаhан шубуудай ерэхэдэ, агнуури олзотой, нугаhан тарганшье байдаг.

Августын 15-hаа баабгайн, энэ hарын 1-hээ доргоной, тарбаганай олзобори эхилбэ. Сентябриин 25-hаа ондатрын агнуури нээгдэбэ. Алтан намараймнай түрүүшын агнууриин шэнжэ иимэрхүүл даа.

М. ГЫЛЫКОВ,
биолог-охотовед.

РЕДАКЦИhАА: Манай штатна бэшэ корреспондент, өөрөө биолог-охотовед мэргэжэлтэй Михаил Гылыковэй намарай агнуури тухай уян зөөлөөр бэшэгдэhэн энэ корреспонденци толилходоо, уншагшаднай түрэл Буряад оронойнгоо ан амитад, ой модон, сэсэгүүд, бусад ургамалнууд тухай hонирхолтой тэмдэглэл, зураглалнуудаа эльгээхэ аабза гэжэ найданабди. Юуб гэхэдэ, саашадаа «Буряад үнэн» газетын редакци хирэ-хирэ болоод лэ иимэрхүү «Хүн ба байгаали» гэhэн юрэнхы гаршагтай хуудаhануудые толилдог болохонь. Энэ хуудаhандамнай уншагшадай материалнуудай ехэ хэрэгтэй болохонь дамжаггүй.

АНХАНАЙНЬ ТҮХЭЛДЭ ҮЛЭЭХЭ

Хуушанай нуур, жэгтэй түхэлтэй хабсагай, хүүюур, халуун аршаан, урданай түглэ шугы гэхэ мэтэ харууhан доро абтаhан байгаалиин зүйлнүүд памятнигууд гэжэ мэдэрэгдэдэг. Эдэниие зүбөөр ашаглаха, харууhалха талаар тусхай хэмжээнүүд абтана. Байгаалиин памятнигууд геологическа, ботаническа, зоологическа, уhанай болон бусадшье янзаар илгардаг.

Мүнөө үедэ республика дотор байгаалиин 92 памятник элирүүлэгдэнхэй, эдэнэй 51-ниинь уhанай памятнигууд мүн. Байгаали хамгаалгын республиканска бүлгэм СССР-эй Наукануудай академиин Сибириин отделениин Буряадай филиалай эрдэмтэдтэй суг байгаалиин памятнигуудые дам саашадань шэнжэлэн элирүүлхээр экспедици эмхидхээ. Маршрудынь Байгалай эрьеэр гараха юм. Байгал хадаа байгаалиин памятнигуудай асари ехэ нөөсэ гэбэл алдуугүй.

Байгаали хамгаалгын бүлгэмэй харууhалагдадаг газарай секциин гэшүүдые үшөөл ехэ хүдэлмэри хүлеэнэ. Юуб гэхэдэ, район бүхэндэ байгаалиин памятнигууд олон. Жэшээлхэдэ, Баунтын райондохи нуурнууд соо Байгалда амидардаг хоморой амитад бии. Эм домто халуун аршаанууд Бусаани, Баунт нуурнууд шадар бурьялан гарадаг. Красноярскдахи, Ленэ шадархи шобхо нариихан хабсагайнуудай түхэлтэй байгаалиин памятнигууд Буряадтамнай мэдээжэ. Мүльhэн нэмэргэтэ орьёлнууд, бамбалзуур элhэн, хоморой шухаг ургамалай ургадаг, тоогоор үсөөн амитадай амидардаг газарнууд хүнэй нюдэ баясуулhаар, hонирхол татаhаар.

Гэхэтэй хамта, шасарганын, хушанuудай, тэрэнгиин ургадаг газарнуудта олониитын анхарал хэрэгтэй. Мүнөө Байгал далайн эрьеэр аяншалагшадай олошоржо байхада, байгаалиин памятнигуудые хуушанайнь түхэлдэ үлөөхын тула зохихо хэмжээнүүд саг соогоо абтаха ёhотой.

А. ВИНОГРАДОВ,
биолог.

ХАЛЗАН ХАРУУНА

Зөөлэн хара үдэнүүдтэй, богонихон сагаан хушуутай халзан харууна шубуун Байгалай үмэнэ амидардаг юрын шубуудай нэгэн юм. Дулаан оронhоо ниидэн ерэдэг энэ шубуун магнай дээрээ сагаан толботой. Абаhаар харахада халзарhан мэтээр обёорогдодог. Тиимэhээл эдэ шубууд халзан харууна гэжэ нэрлэгдэhэн бшуу. Тамархадаа эдэ шубууд угаа бэрхэнүүд.

Нарай дальбарaануудынь хүрнбтэр хара хөөбэри үдэнүүдтэй, далижаhануудынь ехэ шубуудта орходоо сайбар гэдэhэтэй,

Томо голнуудай эрьеэр, замагтай, хулhатай ба уhанай бусадшье ургамалаар баян нуур, сөөрэмүүдтэ халзан харууна амидардаг.

Хуурай газарта эдэ шубууд үсөөн гарадаг. Ямар нэгэн аюулай бии болоо hаа, саг дары уhа руу шунган орожо, ута хүлнүүдээрээ зай забhаргүй hэлюурдэн гүйшэдэг юм. Ниидэхэ дурагүйнүүд. Хүлнүүдээрээ уhа пас-пас сохиhоор урагшаа гүйдэг, тиин уhан дээрэhээ бэеэ ехэл хүндөөр үргэжэ, hалхи hүрин дээшэлдэг зантай. Агаарта дэгдэхэдээ, түргэнөөр, хажуу тээшээ хадуурангүй сэхэ ниидэдэг.

Хабарай hүүл hарын хоёрдохи арбан хоногто, hүниндөө халзан харуунанууд манай нютаг ниидэн хүрэжэ ерээд, наадаяа эхилдэг. Шубууд энэ үедэ эрьедэ дүтэхэнэ сугларaад, «кив-кив» бүдэхир абяа гарган, бэе бэеэ намнан эрьюулдэг. Наадаанай hүүлдэ хоёр-хоёроороо таhаран хубааржа, уурхайгаа барижа эхилдэг.

Үдхэн хулhанда, бусадшье ургамалда уурхайгаа нялдуулан hагад, уhан дээрэ түхеэрдэг. Тиимэhээл уурхайнь долгиндо дүүжэндүүлэн хүдэлжэ байдаг. Уурхайнь нилээд гүнзэгы, досоонь хуурай набша намаа дэбдигдэнхэй байдаг. Эндэhээ холо бэшэхэнэ эрэл халзан харууна өөртөө, амяраа уурхай-талмай бэлдэдэг, тэндээ амардаг, аюулай тохёолдоо hаа, саг дары дохёо үгэдэг. Энэ үедэ шубууд бэеэ хоронги, далда байха дуратай. уhанай уудамда огто гарадаггүй.

Элhэлиг боро үнгэтэй соохор 4—10 үндэгэн май hарын hүүл багаар уурхай соонь бии болодог. 20—22 үдэрэй үнгэрhэнэй удаа хүрибтэр хара хөөбэритэй дальбарaанууд hубарилдан гарадаг. Тиин түрэлхидэйнгөө саг үргэлжын харууhан доро хулhан соогуур тамардаг, тиихэ зуураа аюулай тохёолдохоёо забдаа hаа, түргэнөөр бэеэ нюужа hурадаг.

Намарай түрүүшын hарада халзан харуунанууд холынгоо аянда мордодог. Октябриин хоёрдохи арбан хоногhоо hүүлшын шубууд ниидэн ошодог.

Гол түлэб элдэб ургамалаар, үрэhөөр халзан харуунанууд хооллодог юм. Гэхэ зуура уhанай хорхой шумуул үсөөн ушарта жэжэхэн жараахай барижа эдидэг зантай.

Халзан харууна агналга-олзоборилгын шубуун гэжэ тоологдодог. Намаглиг, нуур, сөөрэм газарта үргэнөөр дэлгэрэнхэй юм. Гэбэшье браконьернүүдэй агнаhанhаа боложо, тэдэнэй тоо үсөөржэ байнхай. Уhанай моторно транспортын дүтүүр гарахада, уурхайнь hандаржа магад.

Тодорхой хэмжээнүүдые абаад байгаа hаа, эдэ шубуудай тоо олошорхонь, анханайнгаа хэмдэ хүрэхэнь лабтай.

В. ПРОКОПЬЕВ,
СССР-эй Наукануудай академиин Сибириин отделениин Буряадай филиалай ахалагша научна хүдэлмэрилэгшэ.

МАНАЙ АДРЕС, ТЕЛЕФОНУУД: ИНДЕКС: 670000

г. УЛАН-УДЭ, ул. КАЛАНДАРИШВИЛИ, 23, редактор—2-50-96, приемная—2-54-54, зам. редактора—2-68-08, зам. редактора — 2-62-62 отв. секретарь—2-50-52, секретариат—2-66-76, отделы: партийной жизни — 2-34-05 пропаганды—2-56-23 промышленности и строительства—2-61-35, сельского хозяйства — 2-64-36, 2-63-86, советского строительства и быта—2-69-58, культуры и школ — 2-60-21. 2-57-63, информации — 2-60-91, переводов — 2-54-93, писем и селькоров —2-67-81, корректорская—2-33-61, выпускающие— 2-35-95. отдел объявлений —2-65-54.

Республиканская типография Государственного комитета Бурятской АССР по делам издательств, полиграфии и книжной торговли г. Улан-Удэ, ул. Ленина, 35. Н-04709. Заказ № 222. Индекс 0464